

Friedrich Nietzsche

Tokić, Marin

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Catholic Theology / Sveučilište u Splitu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:202:017218>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of The Catholic Faculty of Theology
University of Split](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
FILOZOFSKO-TEOLOŠKI STUDIJ

MARIN TOKIĆ

FRIEDRICH NIETZSCHE: OD DEKADENCIJE DO NADČOVJEKA

DIPLOMSKI RAD
iz filozofije
kod prof. dr. sc. Ante Vučkovića

Split, 2020.

SADRŽAJ

UVOD	4
1. ŽIVOT I DJELO FRIEDRICHA NIETZSCHEA	6
1.1. Djetinjstvo i mladost.....	6
1.2. Zrelost i posljednje godine života.....	8
1.3. Poteškoće u pristupu Nietzscheu.....	9
2. PREDEKADENCIJA I POČECI DEKADENCIJE	11
2.1. Predekadencija: predsokratsko razdoblje.....	11
2.1.1. Heraklit kao Nietzscheov preteča.....	11
2.1.2. Dionizijski i apolonski principi.....	12
2.2. Počeci i skica kasnijeg razvoja dekadencije.....	14
2.2.1. Sokrat i Euripid.....	14
2.2.2. Dvoznačnost Atene i Rima.....	15
2.2.3. Produbljivanje dekadencije u postsokratskoj filozofiji – vrlo kratki presjek....	16
3. KRITIKA KRŠĆANSTVA	18
3.1. Uvod.....	18
3.1.1. Nietzsche i tradicionalna metafizika.....	18
3.1.2. Teologija kao antropologija.....	20
3.2. Dihotomija Krist – kršćani.....	20
3.2.1. Nietzscheova misao o Isusu Kristu.....	21
3.2.2. Apostolsko izobličenje Krista.....	22
3.3. Ressentiment.....	23
3.3.1. Ressentiment protiv autentičnoga života.....	23
3.3.2. Kritika kršćanskoga morala.....	24
3.3.3. Svećenička diktatura.....	26
3.4. Protuživotnost kršćanstva.....	28
3.4.1. Nietzscheovo shvaćanje života.....	28
3.4.2. Nevjernost zemlji.....	28
3.4.3. Samilost/suosjećanje.....	29
3.4.4. Gušenje tjelesnih strasti.....	30
3.4.5. Destruktivna patnja.....	30
4. BOŽJA SMRT	32
4.1. Parabola o mahnitom čovjeku.....	32
4.2. Zaratustra i Božja smrt.....	34
5. NADČOVJEK	36

5.1. Uvod.....	36
5.2. Odnos Nietzsche-Zaratustra-Nadčovjek.....	38
5.3. Viši čovjek.....	39
5.4. Nadčovjek i (posljednji) čovjek.....	40
5.5. Put do nadčovjeka: tri preobrazbe.....	41
5.6. Vječni povratak jednakoga kao srž razumijevanja nadčovjeka.....	43
ZAKLJUČAK.....	46
LITERATURA.....	47

UVOD

Ovaj diplomski rad je rezultat mojega višegodišnjeg bavljenja Nietzscheovom filozofijom. Nastao je stapanjem dvaju mojih seminarskih radova, od kojih prvi nosi naslov „Dekadencija Zapada i ideal nadčovjeka“ za ak. god. 2017./2018., a drugi „Friedrich Nietzsche i njegova kritika kršćanstva.“ za ak. god. 2018./2019. Naravno, ne radi se o pukom spajanju i premještanju seminarske građe već i o dodavanju nove, stečene dubljim proučavanjem tematike proteklih mjeseci.

Rad je podijeljen u pet poglavlja.

Prvo nosi naslov „Život i djelo Friedricha Nietzschea“. U njemu iznosim kratku Nietzscheovu biografiju, a nakon toga navodim koje su glavne poteškoće u pristupu Nietzscheovim djelima. To mi se činilo prikladnim budući da se radi o filozofu kojega nije moguće jednoznačno svrstati u neku filozofijsku struju ili školu, i čijim je djelima pristup znatno otežan upravo zbog njegove osebnosti.

Drugo poglavlje sam naslovio „Predekadencija i počeci dekadencije“. Na samom početku sam od mnoštva aspekata predsokratskog razdoblja izdvojio dva, po mojem sudu ključna za razumijevanje ostatka rada. Najprije iznosimo poveznice između Nietzschea i Heraklita, čime uviđamo da je srž njihove metafizike ista. Potom prelazimo na dionizijski i apolonski princip zbilje, čija je koegzistencija i omogućila, smatra Nietzsche, veličanstvenu „tragičnu epohu“ starogrčke kulture. Nakon toga, ulazimo u same korijene dekadencije čiji su glavni protagonisti Euripid i Sokrat. Oni su zbilju, svaki na svoj način, lišili onog dionizijskog aspekta. U Platonovu konceptu onostranosti to doživljava svoju kulminaciju. Rasvijetlivši taj početak dekadencije, donosim vrlo kratku povijest poslijesokratske filozofije kako bi se uočila ta crvena nit dekadencije.

Treće poglavlje: „Kritika kršćanstva“ je najkompleksnije u ovom radu. Započinjem ga iznoseći Nietzscheovu kritiku tradicionalne metafizike te njegovu misao o teologiji kao antropologiji, koje olakšavaju razumijevanje ostatka materije. Potom obrađujem Nietzscheovo suprotstavljanje kršćana Isusu. On, naime, drži da je povijesni Isus radikalno drukčiji od Krista vjere (koji je plod *ressentimenta* njegovih učenika) a za takvo krivotvorenje je najzaslužniji apostol Pavao, koji po Nietzscheu utjelovljuje mržnju kakvoj nema ravne i čijom je zaslugom veličanstveni Rim prvoga stoljeća postao obeskrijepljen. Odmah potom slijedi podnaslov „Ressentiment“, što

je riječ koja najbolje iskazuje bit Nietzscheove kritike kršćanstva. Tu se zadržavam posebice na kritici kršćanskoga morala jer to i jest ono što Nietzsche najviše kritizira (njega drži najznačajnijim faktorom dekadencije Zapada); ostatak je zanemariv. Posljednji dio ovog poglavlja sam nazvao „Protuživotnost kršćanstva“. Najprije iznosim srž Nietzscheova vitalizma kako bi u opreci s njime bili jasniji vidovi ove kritike: samilost, gušenje strasti, nevjernost zemlji i veličanje patnje.

Četvrto poglavlje pod naslovom „Božja smrt“ predstavlja most između dekadencije i nadčovjeka. Tu analiziram dvije verzije Nietzscheova govora o Božjoj smrti: Zaratustrinu i onu mahnitog čovjeka. Mahniti čovjek pretkazuje nihilizam kao posljedicu Božje smrti, a Zaratustra vidi tu smrt kao priliku za uspon nadčovjeka.

Peto poglavlje nosi naslov „Nadčovjek“ i predstavlja vrhunac ovoga rada. Na početku iznosim opće karakteristike nadčovjeka, koje pronalazimo u Zaratustrinom govoru puku. Potom dajem razjašnjenje odnosa Nietzsche-Zaratustra-Nadčovjek te analiziram ulogu „Višeg čovjeka“. Slijedi govor o tri preobrazbe duha čiju posljednju fazu predstavlja dijete, a nju doseže isključivo nadčovjek. Za sam kraj sam ostavio koncept vječnog povratka jednakoga kao ključnu misao djela *Tako je govorio Zaratustra* a i ključnu spoznaju koja nadčovjeka čini nadčovjekom.

Ovaj elaborat, kratko rečeno, prikazuje Nietzscheov pogled na povijest i budućnost Zapadnoga duha. Može ga se promatrati kronološki (predsokratovac-decadent-nadčovjek) ali i ciklički (A-B-A+).

Tema ovoga diplomskog rada zahtijeva doticanje svih stožernih koncepata Nietzscheove filozofije, što nije nimalo jednostavan posao ako se želi izbjeći preopćenito pisanje i držati striktno putanje. Tu sam putanju nastojao slijediti, a fusnotama i kratkim komentarima obogatiti ono što bi bez njih, po mojem sudu, ostalo nepotpuno i nedovoljno jasno.

1. ŽIVOT I DJELO FRIEDRICHA NIETZSCHEA

Poznata Fichteova izreka kaže da odabir filozofije ovisi o čovjekovom karakteru, a to znači i, drugim riječima, da nije moguće odvajati misao nekog filozofa od njegova života, kao da su to dvije potpuno izolirane sfere.¹ I sam Nietzsche će kazati da su „svi filozofijski sustavi uvijek bili i nezapaženi memoari i ispovijedi njihovih autora.“² Smještajući određenog filozofa u konkretno vrijeme i prostor dobivamo hermeneutički ključ koji nam omogućava kontekstualno čitanje njegovih djela. Ipak, iako gotovo svaki priručnik iz povijesti filozofije nudi kratke biografije dotičnih filozofa, složiti ćemo se da one u nekim slučajevima ne pomažu u razumijevanju njihove misli. Primjerice, hoće li Hegelova ili Heideggerova djela biti imalo razumljivija nakon čitanja njihove biografije? Međutim, kada je u pitanju netko poput Nietzschea, za koga nismo sigurni je li ga prikladnije nazvati umjetnikom ili filozofom; netko tko je do te mjere unosio sebe u svoja djela da ona ponekad nalikuju na njegov intiman dnevnik; netko čije se pero oštro, i nerijetko vulgarno, obrušilo na mnoštvo velikana filozofije i kulture; netko tko je toliko bespoštedan i iskren prema sebi i drugima; itd. tada će nam iznošenje njegove biografije zasigurno koristiti.³

1.1. Djetinjstvo i mladost

Friedrich Wilhelm Nietzsche rođen je 15. listopada 1844. u Röckenu u protestantskoj obitelji. Njegov otac Karl Ludwig i oba djeda su bili luteranski pastori. Kada je imao samo pet godina, otac mu je umro od moždanog oboljenja, a nakon pola godine i njegov dvogodišnji brat Joseph. Otada Nietzsche odrasta u ženskom društvu, s majkom, sestrom, bakom i dvije tete.⁴ Sve su one bile izrazito pobožne te su i malome Friedrichu pružile takav odgoj. Od najranije dobi, što ne začuđuje, Nietzsche pokazuje snažnu sklonost kršćanstvu tako da je i dobio nadimak

¹ Usp. Ivan Kešina, *Vjera i nevjera*, Crkva u svijetu, Split, 2018., str. 107.

² Citat preuzet iz: isto.

³ Istini za volju, tu nam Nietzsche proturječi kada u *Ecce homo* kaže: „Jedno sam ja, drugo su moji spisi“ - <http://sofiografskaskola.com/wp-content/uploads/2017/10/B5-ECCE-HOMO.pdf>, str. 17. (20. 3. 2020)

⁴ Nietzscheovi biografi često u toj činjenici pronalaze uzroke njegove ratobornosti, u smislu da ga je to pobožno i ženstveno ozračje učinilo ranjivim pa je s vremenom došlo do kontraefekta. Možda tu leži objašnjenje Nietzscheove netrpeljivosti prema majci i sestri koju uočavamo kako u njegovim djelima tako i u njegovim pismima.

„der kleine Pastor“⁵

S četrnaest godina upisuje glasovitu školu Pforta i u njoj se iskazuje kao izvrstan đak s posebnim interesom za umjetnošću, njemačkim jezikom i religijskim predmetima. U njoj će ostati do svoje dvadesete godine.⁶

1864. godine upisuje studij teologije (koju je upisao ponajviše iz obiteljskih razloga) i klasične filologije u Baselu, no već nakon godinu dana napušta teologiju a obrazloženje za to navodi u jednom pismu svojoj sestri Elizabeth, gdje govori kako želi biti sljedbenik istine, a ne vjere.⁷ Kao student filologije intenzivno proučava predsokratske filozofe koji će ostaviti neizbrisiv trag na čitavu njegovu filozofiju. Tih se godina susreće i sa Schopenhauerom (koji je, uz Heraklita, izvršio najveći utjecaj na njegovu filozofiju), preciznije, sa njegovim djelom *Svijet kao volja i predodžba* koje je, kako sam kaže, potreslo temelje njegova bića te ga je još više udaljilo od puta kršćanske tradicije. Uz Schopenhauera, neizostavan je i utjecaj skladatelja Richarda Wagnera s kojim se Nietzsche u mladosti (za vrijeme profesure na sveučilištu) družio te mu posvetio svoje prvo djelo, a kojega je kasnije žestoko kritizirao zbog njegova okretanja od klasičnih ideala ka kršćanstvu i antisemitizmu. U tim studentskim godinama je napisao i desetke skladbi.⁸

Budući da je briljirao na studiju filologije, već sa dvadesetčetiri godine dobiva katedru na Baselskom sveučilištu na kojem će ostati deset godina sve dok ga zdravstvene tegobe (od kojih je patio gotovo čitavog života) ne prisile da ode u prijevremenu mirovinu.⁹ Svoje prvo djelo, pod naslovom *Rođenje tragedije iz duha glazbe* Nietzsche objavljuje 1872. Već u njemu dolazi do suprotstavljanja zapadnoj tradiciji budući da tu Nietzsche zastupa cikličku koncepciju vremena, te veliča dionizijska stanja od kojih je Zapad zazirao. U tom najranijem razdoblju objavio je još nekoliko manje značajnih djela.

⁵ Usp. I. Kešina, *Vjera i nevjera*, str. 113.

⁶ Usp. Ozren Žunec, *Suvremena filozofija I.*, Školska knjiga, Zagreb, 1996., str. 346.

⁷ Usp. isto.

⁸ Vidi: <http://www.thenietzschechannel.com/music/music.htm>

⁹ Zdravstveni problemi, iako važan, nisu jedini razlog njegova napuštanja sveučilišta. Čini se da mu je i akademsko ozračje postalo odbojno, a negdje je napisao da ga je na to potakla spoznaja kako se radikalna istina života ne može naći na sveučilištu. Otada tu istinu traži po švicarskim šumama i uz talijansku obalu.

1.2. Zrelost i posljednje godine života

Nietzsche je svoj duhovno-intelektualni procvat doživio u godinama nakon odlaska sa sveučilišta. U svojim kasnim tridesetima družio se i putovao Europom s Paulom Reeom i Lou Salome u koju se snažno zaljubio, ali koja nije osjećala isto prema njemu, što ga je snažno pogodilo. Od tog trenutka njegovo ženomrstvo biva sve izraženije.¹⁰ Raskid prijateljstva s Reeom, koji se dogodio nedugo potom, dodatno ga je bacio u očaj te se Nietzsche sve više osamljivao i upadao u mizantropiju.

U tom postakademsom razdoblju Nietzsche živi oskudno i skrovito, mijenjajući mjesta boravka ovisno o klimatskim prilikama zbog izražene meteoropatije.¹¹ Potpuno osamljen, u tom se razdoblju intenzivno se posvećuje pisanju te tada nastaju njegova najznačajnija djela¹²: *Tako je govorio Zaratustra*, *S onu stranu dobra i zla*, *Genealogija morala*, itd. ali gotovo bez imalo odjeka. Snažne migrene od kojih je patio čitavog života te s njima povezano slabljenje vida sve više su se pogoršavali. To je u njemu izazivalo suicidalne misli, te je čak u jednom pismu napisao kako mu se pištolj trenutno čini kao izvorište ugodnih misli.¹³

Zdravlje mu se nastavilo urušavati¹⁴ sve dok u Torinu 3. siječnja 1889. nije doživio konačni slom: šetao je trgovom kada je ugledao kako jedan kočijaš udara svojeg konja. Potrčao je, bacio se konju oko vrata i potom kolabirao¹⁵. Od tog trenutka pa sve do svoje smrti nikada nije povratio lucidnost. Prvih dana po tom događaju počeo je slati nesuvisla pisma, potpisujući se kao „Cezar“, „Dioniz“,

¹⁰ O tome se može čitati u: Irvin Yalom, *Kad je Nietzsche plakao*, Šareni dućan, Koprivnica, 2008.

¹¹ Usp. O. Žunec, *Suvremena filozofija I.*, str. 347.

¹² Nietzschea možemo nazvati peripatetičarem jer je tvrdio kako ne drži vrijednom nijednu misao koja mu dolazi izvan šetnje. Sa sobom je uvijek nosio mali notes i tu bilježio misli koje bi ga zabljesnule, a kasnije bi ih doradivao za radnim stolom.

¹³ Izvrstan opis Nietzscheovih samotnih svakodnevnica nalazimo u: Stefan Zweig, *Nietzsche*, Šareni dućan, Koprivnica, 2015.

¹⁴ Uz utjecaj žena u djetinjstvu, kao glavni uzrok Nietzscheova „heroizma“ navodi se cjeloživotna boležljivost koju je nastojao nadvladati tim, neki će kazati, bezglavim optimizmom. I zaista, teško bismo pomislili da je autor radikalnih Zaratustrinih izreka slabašna prilika, poluslijepa, s mnoštvom probavnih tegoba.

¹⁵ Što se tiče samih uzroka Nietzscheova psihičkog sloma, službena verzija glasi da je to rezultat uznapređovalog (tercijarnog) sifilisa kojim se navodno zarazio još kao student, ali postoji i studija koja to opovrgava. Vidi: <https://www.leonardsax.com/Nietzsche.pdf> (2. 3. 2020). Drugi drže da se vjerojatno radi o genetski uvjetovanoj bolesti (jer mu je i otac umro od moždanog oboljenja) kojoj je poseban doprinos dalo preveliko konzumiranje narkotika (posebica klorala). Najgore objašnjenje je ono koje Nietzscheovo ludilo drži posljedicom njegove filozofije, a ono je, nažalost, najuvriježenije.

„Raspeti“.¹⁶ Za njih je saznao njegov prijatelj, teolog Franz Overbeck, koji je hitro došao u Torino i smjestio Nietzschea u psihijatrijsku bolnicu.

Posljednjih jedanaest godina svojega života proveo je pod skrblju majke i sestre. Umro je u Weimaru 25. kolovoza 1900. od moždanog udara.¹⁷

1.3. Poteškoće u pristupu Nietzscheu

Hoće li itko, prilikom prvog susreta s Nietzscheovim djelima (posebice s onima iz 2. i 3. razdoblja njegova stvaralaštva), kazati: „Ovakvo nešto sam već čitao.“? Teško. Neki razlozi za to se kriju u Nietzscheovoj poetičnosti, aforističkoj formi, dužini rečenica, i općenito osebnom stilu pisanja. Tu je i njegov bespoštedan i krajnje osoban pristup temama koje obrađuje, nerijetki perojativi, sarkazam itd. No, sam stil pisanja i književne figure, iako zanimljivi i važni, zapravo nisu ono što stvara najveći problem Nietzscheovim tumačima. Na kraju krajeva, učinili bismo veliku nepravdu Nietzscheu kada bismo ga promatrali isključivo kao izvrsnog pisca, a zanemarili njegovu misao. Ta misao nije zaokružena; ona raste, proturječi si. Nietzsche nije filozof koji će iscrpno obraditi neku temu pa ju ostaviti za sobom i okrenuti se novoj. Baš suprotno, on objavi djelo, a već se u sljedećem ispravlja ili nadopunjuje. (Takav je slučaj sa, primjerice, djelom *Uz genealogiju morala* iz 1887. u kojem nadopunjuje teme objavljene samo godinu dana ranije u knjizi *S onu stranu dobra i zla*.)

Je li Jaspers u pravu kada kaže da ako na jednoj stranici bilo kojega Nietzscheova djela ne pronađemo barem dvije kontradikcije, da je to pokazatelj da nismo pažljivo čitali? Mnoštvo proturječnih misli je vodilo ka mnoštvu različitih interpretacija kroz dvadeseto stoljeće. Spomenimo samo neke od njih. U nacističkoj Njemačkoj je *Übermensch* protumačen kao autentičan arijevac, tako da je Nietzsche uz „pomoć“¹⁸ svoje sestre Elisabeth postao idejni utemeljitelj Trećega Reicha.¹⁹ S druge strane, neki kršćanski autori su u Nietzscheu vidjeli latentnog kršćanina

¹⁶ Ta pisma je moguće pročitati na: <http://www.thenietzschechannel.com/correspondence/eng/nlett-1889.htm> (3. 3. 2020)

¹⁷ Tom konačnom moždanom udaru je prethodio još jedan, koji mu je paralizirao polovicu tijela, a u danima prije smrti je obolio i od upale pluća.

¹⁸ Ona je falsificirala mnoštvo Nietzscheovih rukopisa u posljednjim godinama njegova života.

¹⁹ Srećom, ova interpretacija je danas gotovo potpuno odbačena. Nietzsche u svojim djelima pokazuje sklonost multikulturalizmu, a averziju prema bilo kakvom obliku kolektizma u kojem se pojedinac gubi; u kojem su država ili režim nadređeni individui. Negdje je nacionaliste opisao kao „rogatu stoku“.

ozlojeđenog mnoštvom devijacija u kršćanstvu. Neki u njemu vide čovjeka s duboko narušenim psihičkim stanjem, i čitav njegov opus drže bezvrijednim, čemu dokaz pronalaze u mnoštvu kontradikcija koje pronalazimo u njegovim tekstovima. Drugi, pak, u tim istim kontradikcijama vide izraz jedne snažne, dinamične, duboke i nemirne prirode koja, svjesna zamršenosti cjelokupnoga bitka, izražava stvarnost najbolje što može, uviđajući slabosti vlastite moći verbaliziranja. Ne priznaje li to i Nietzsche kroz usta Zaratustre kada kaže: „Odviše se brzo preobrazujem: moje Danas opovrgava moje Jučer.“²⁰ Nietzschea su, nadalje, držali hedonistom, materijalistom, liberalistom, itd.²¹ Sve do sad navedeno, a i još dosta toga, otežava pristup Nietzscheovim djelima.

Uz spomenute, postoji i poteškoća u isprepletenosti svih dijelova njegove filozofije, koju nije moguće striktno segmentizirati, a upravo nju sam najviše osjećao u pisanju ovoga rada. Primjerice, kritika kršćanstva za sobom povlači govor o Božjoj smrti; tema vječnog povratka jednakoga je neraskidivo povezana s voljom za moću; govor o nadčovjeku na neki način pretpostavlja svaki vid Nietzscheove filozofije, itd. Zbog toga sam morao na nekim mjestima anticipirati teme koje sam tek u narednim poglavljima iscrpnije obrađivao.

Završio bih ovo poglavlje sa Sloterdijkovim opisom Nietzscheova genija. On tvrdi: „Nietzscheovi talenti uistinu nisu skup odijeljenih sposobnosti: među njima nema nikakve stvarne razdjelnice, niti puke koegzistencije. Štoviše, u ovom autoru svaki put djeluje jedna snaga kroz drugu, tako da on nije bio, kao toliki umjetnici, ujedno pisac i glazbenik, pjesnik i filozof, producent i teoretičar, itd. nego glazbenik kao pisac, pjesnik kao filozof, producent kao teoretičar. On nije činio jedno pored drugoga, on je uvijek obavljao jedno tako što je činio drugo.“²²

²⁰ F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, Naprijed, Zagreb, 1991., str. 37.

²¹ Ovih glasina ćemo se dotaknuti kasnije. Iako mi nije bio cilj igrati ulogu Nietzscheova odvjetnika, ipak sam osjećao potrebu da na nekim mjestima opovrgnem one krajnje neutemeljene interpretacije njegovih misli.

²² Citat preuzet iz: Božica Dragišić & Ivan Šestak, *Osvrt na umjetničku filozofiju Friedricha Nietzschea*, Nova prisutnost 15 (2017.), br. 2, hrcak.srce.hr/184980, str. 250. (10. 3. 2020)

2. PREDEKADENCIJA I ZAČECI DEKADENCIJE

Govor o Nietzscheovoj kritici Zapada neće biti razumljiv ako se ne dotaknemo onoga, po njemu veličanstvenog i idealnog oblika kulture koji je bio prisutan u antičkoj Grčkoj V. stoljeća pr. Kr, a od kojega se, smatra on, u predstojećem vremenu Zapad sve više udaljavao. Stoga ćemo u sljedećem podnaslovu opisati glavne značajke predekadentnog doba, a onda analizirati sam početak dekadencije.

2.1. Prekadencija: predsokratsko razdoblje

Velik je utjecaj koji su filozofi i kultura ovoga doba izvršili na Nietzschea. O njima je već kao mladi profesor predavao na Baselskom sveučilištu te njihove tragove primjećujemo u svim fazama njegova stvaralaštva. Od mnoštva vidova predsokratike, ovdje ćemo pozornost usmjeriti na Heraklita, kojeg je Nietzsche smatrao svojim pretečom, i na antagonizam apolonskog i dionizijskog principa kao dvaju zbiljnosti nužnih za potpuno razumijevanje cjelokupne tematike ovoga rada.

2.1.1. Heraklit kao Nietzscheov preteča

Osim po opskurnosti te skrovitom i samotnjačkom načinu života, Nietzsche je Heraklitu blizak i u pogledu temeljnih koncepata svoje filozofije. On s njime dijeli cikličku koncepciju vremena tj., Nietzscheovim jezikom, ideju o „Vječnom povratku jednakoga“ kao trajnoj metafizičkoj zakonitosti.²³ Neizostavan je i koncept prapočela kao igrajućeg djeteta koje u izgradnji uživa jednako kao i u razaranju. Tu misao Nietzsche preuzima i u prvoj fazi svojega stvaralaštva ju primjenjuje na Dioniza kao jednog čisto kozmičkog (ne-moralnog) boga, a kasnije ju interpretira kao svojstvo dionizijskog stanja. Finkovim riječima, Nietzsche tu uviđa „svoju najdublju intuiciju zbiljnosti svijeta kao grandioznu kozmičku metaforu.“²⁴ On se također, poput Heraklita, suprotstavljao Parmenidu, koji je bio Heraklitov suvremenik a svojom mišlju o jednolikom bitku je, kaže Nietzsche, oduzeo zbilji njenu šarolikost i bogatstvo. U njemu možemo gledati preteču dekadencije.²⁵

²³ Takva konstelacija onemogućuje pojavak nekakvog spasitelja ili mesije, a to povlači za sobom posljedice koje ćemo razmotriti u idućem poglavlju.

²⁴ Eugen Fink, *Nietzscheova filozofija*, Znaci, Zagreb, 1981., str. 49.

²⁵ Usp. Slavko Platz, *Friedrich Nietzsche o umjetnosti*, *Obnovljeni život* 57 (2002.), br. 1, hrcak.srce.hr/1239, str. 95. (29. 2. 2020.)

Ž. Škuljević o srodnosti Heraklita i Nietzschea veli: „Kao da ih (po)vezuje vatra, ogranj, strast, pathos i profetizam. Naime, s obzirom na to da ga je u sebi nosio i osjećao, Heraklit će reći da je cijeli njegov život bio borba protiv neosjetljivih duša 'koje sve razvodnjavaju'; i Nietzsche će, na mnogo mjesta, svoju prirodu usporediti s plamenom. Heraklit kormilara svijeta zove munjom, a 'dolazak prvog sina čovjekova', odnosno 'nadčovjeka', Nietzscheov Zaratustra naziva glasnikom munje.“²⁶

Tu je i prijezir puka, aristokratizam duha²⁷ a i zamršen način pisanja. Čini se da je i Nietzsche, poput Heraklita, smatrao da bi jednostavno pisanje bilo podcijenjeno.²⁸

2.1.2. Dionizijski i apolonski principi

Već u svojem prvom djelu, *Rođenje tragedije iz duha glazbe* (1872.), Nietzsche udara temelje mislima koje će ga pratiti kroz čitavu njegovu karijeru. U predgovoru tom djelu iz 1886. Nietzsche postavlja sljedeće pitanje: postoji li pesimizam snage? tj. postoji li sklonost ka nelagodnim, opskurnim, užasnim zbiljnostima ljudske egzistencije ali ne iz slabosti već iz punine i snage duha?²⁹ Nietzsche odgovara potvrdno. Takav pesimizam on pronalazi u predsokratskom razdoblju; preciznije, u predsokratskoj tragediji. Tu dolazimo do antagonizma između dionizijskoga i apolonskog principa. Iako je ta tematika u *Rođenju tragedije* dosta kompleksnija jer se tamo obrađuje i metafizički vid ovih dvaju principa, u ovom radu usredotočit ćemo se samo na psihološki aspekt. Značenje tih dvaju principa izvodimo iz naravi bogova od kojih njihovi nazivi potječu. Apolon je bog svjetla, glazbe, harmonije i ljepote...; Dioniz je bog noći, opijanja, ekstatičnosti, spolne neobuzdanosti, kaosa, itd.³⁰ Potiskivanjem jednog od tih dvaju elemenata, drži Nietzsche, se unosi nered u

²⁶ Željko Škuljević, *Nietzsche i/ili predsokratika*, Filozofska istraživanja 141 (2016.), Sv. 1, <https://hrcak.srce.hr/165833>, str. 20. (13. 3. 2020)

²⁷ Usp. isto.

²⁸ „Mračni Heraklit ima u tim raznim tumačenjima dobar dio odgovornosti; zbog nerazumljivih fragmenata, svako je mogao i uspijevao, gotovo uvijek, naći u Heraklitu zastupnika svoje teorije. Svatko je, mogli bismo reći, 'vukao vatru na svoj mlin'.“ – Luciano de Crescenzo, *Povijest grčke filozofije*, Znanje, Zagreb, 2012., str. 58. Potpuno iste riječi se mogu primijeniti i na sudbinu Nietzscheove filozofije.

²⁹ https://www.delfi.rs/_img/artikli/knjige/30/o/delfi_rođenje_tragedije_fridrih_nice.pdf, str. 4. (5. 3. 2020)

³⁰ Ovako Danko Grlić govori o tome: „Dioniz simbolizira sam život, njegovu vječnu plodnost, njegovo vječno vraćanje, koje uvjetuje muku, razaranje i volju za uništenjem. Riječ dionizijski znači

zbilju; izbacivanjem apolonskog dolazimo do barbarskoga dionizijskog, koje ne može obuzdati strasti i tako biva njima uništeno. Izbacivanjem dionizijskoga zbilju lišavamo njene tajanstvenosti i opojnosti, a upravo to je ono što Nietzsche predbacuje postsokratskoj filozofiji i kršćanstvu.

U predsokratskom razdoblju, smatra Nietzsche, ova dva principa su živjela u harmoniji i korelaciji jedan s drugim a to se zrcalilo u grčkoj tragediji gdje se uprisutnjavala tragična istina života te se prikazivala svjetska igra bitka.³¹ Boris Kalin to izriče sljedećim riječima: „Predsokratska grčka kultura oblikovala se, smatra Nietzsche, na pravom omjeru i skladu dionizijskog elementa (snage, preobilja života, zanosnoga orgijastičnog prazničnog pijanstva) i apolonskog elementa (trijeodne svjesne mjere i mira). Suprotnost i suradnja tih dviju sila postižu svoj vrhunac u grčkoj tragediji.“³²

„Osnovna spoznaja tragičkog razumijevanja svijeta jest da su sva konačna oblička (apolonsko) samo 'privremeni valovi u velikoj bujici života' (dionizijsko).“³³ Grk toga razdoblja, otmjene i snažne naravi, ne bježi pred strahotama življenja već se suočava s njima. Štoviše, on ih slavi, gotovo uživa u njima, i na taj način, prihvaćajući stvarnost, izmiče „pesimizmu slabosti“ kojemu se kasnije epohe nisu uspjele othrvati. Nietzsche to izražava ovako: „Helenstvo, jedina forma u kojoj se živjeti može: ono Užasno pod maskom Lijepoga.“³⁴ Takav životni stav Grka ne valja shvatiti u smislu nekakvoga usiljenog i hinjenog optimizma, već kao radost čovjeka koji je sagledao zbilju na ispravan način i odlučio joj se suobličiti. Tu „život i smrt nisu odvojeni jedno od drugoga već postoje kao osnovno proturječno jedinstvo pratemelja.“³⁵ Time se Grk borio protiv nihilizma.

strasno, mučno osjećanje preobilja u tamnijem, punijem, neodređenijem i iracionalnijem vidu: ekstatičku afirmaciju čitavoga života kao onog što ostaje isto i podjednako moćno, veliku panteističku simpatiju sa zadovoljstvom i bolom. U takvu je duhu, duhu istinskog života živjela stara Grčka, tragična Grčka prije kobnog, uništavajućeg i negativnog Sokratovog racionalizma i dijalektike riječi i pojmova. Tek otada počinje i traje sve do naših dana vladavina pojmova, ideja, razumske napuhanosti.“ – Danko Grlić, *Smisao i sudbina filozofije Friedricha Nietzschea*, u: *Tako je govorio Zaratustra*, str. 301.

³¹ Usp. B. Dragišić & I. Šestak, *Osvrt na umjetničku filozofiju Friedricha Nietzschea*, str. 253. A takva tragična istina života i svjetska igra bitka su korelati kružnog poimanja vremena.

³² Boris Kalin, *Povijest filozofije*, Školska knjiga, Zagreb, 2010., str. 323.

³³ B. Dragišić & I. Šestak, *Osvrt na umjetničku filozofiju Friedricha Nietzschea*, str. 252.

³⁴ Šime Vranić, *Uvod u Nietzschea*, Znaci, Zagreb, 1980., str. 223.

³⁵ B. Dragišić & I. Šestak, *Osvrt na umjetničku filozofiju Friedricha Nietzschea*, str. 252.

„To su umjetnici življenja; oni (Grci) svoje bogove imaju da bi mogli živjeti, ne da bi sebe životu otuđili.“³⁶ veli Nietzsche. Ovu znakovitu izreku nam valja imati pred očima kako budemo odmicali s ovim radom.

2.2. Počeci i skica kasnijeg širenja dekadencije

Iznijevši temeljne značajke tragične predsokratske epohe i istaknuvši vrjednote koje Nietzsche uviđa u njoj, sada možemo pristupiti razdoblju dekadencije koja svoj početak ima sa Sokratom i Euripidom, a završetak joj se još ne nazire. To ne znači da nije bilo nekakvih antikonvencionalnih epizoda u povijesti čovječanstva koje su težile za korjenitom promjenom društveno-kulturnoga stanja³⁷ ili filozofa koji su skretali s dobro utabane staze, međutim, ništa od toga nije imalo dovoljno snažnog odjeka.

2.2.1. Sokrat i Euripid

I Sokrat i Euripid (inače dobri prijatelji) su, svaki na svoj način, udarili temelj onome što je osiromašilo ondašnju kulturu; njihova pojava znači završetak tragičkog razdoblja. Euripid je iz dotadašnje tragedije izbacio dionizijske sastavnice a zamijenio ih onima moralno-intelektualnima, koje nisu mogle poslužiti kao valjan surogat za žar i opojnost dionizijskoga stanja. Primjerice, sa scene je izbačen kor a ubačeni su dijalozi koji su pridonijeli pretjeranoj racionalizaciji i dijalektici. Time apolonski (logički) nagon prevladava nad dionizijskim (mitskim).³⁸ Možemo kazati da „Euripid utjelovljuje estetski sokratizam.“³⁹ Što se pak samog Sokrata tiče, valja kazati da Nietzsche, nakon apostola Pavla, nikoga nije toliko oštro kritizirao kao njega. On Sokrata promatra kao potpuno jednodimenzionalnog filozofa koji je naivno vjerovao da se zbilji može najbolje pristupiti razumom. Ona nagonska, „tjelesna“ mudrost mu potpuno nedostaje. On stoji na dijametralno suprotnoj poziciji od dionizijske: sav je apolonski obojen. E. Fink to izražava ovako: „Sokrat nije imao

³⁶ Š. Vranić, *Uvod u Nietzschea*, str. 223.

³⁷ „Ponovno buđenje klasičnog ideala u renesansi po Nietzscheovom je mišljenju uništila reformacija. Od tada se pojavio samo još jedan aristokratski rasadnik za jake – Venecija“ – Vladimir Jelkić, *Mediterranski toponimi u Nietzscheovim spisima*, Filozofska istraživanja 137 (2015.), Sv. 1, <https://hrcak.srce.hr/158720>, str. 94. (16. 3. 2020)

³⁸ Usp. B. Dragišić & I. Šestak, *Osvrt na umjetničku filozofiju Friedricha Nietzschea*, str. 253-254.

³⁹ Jean Brun, *Sokrat*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2007., str. 99.

nikakav mistički organ.(...) Ali on je bio opsjednut nagonom da sve preobrazi u mislivo, logičko, umno. Sokrat se javlja tako u aspektu jednog demona uma, čovjeka u kojem se sva žudnja i sva strast preobrazila u volju za racionalnim rasčlanjivanjem i ovladavanjem bića.“⁴⁰ Takva iluzija o ovladavanju svijetom znanjem te proglašavanje dionizijskih poriva vrijednima prijezira imali su krupne posljedice. Sa Sokratom počinje ona filozofija koju je Nietzsche nazivao „filozofijom pod vlašću morala“. Njegovi nasljednici se nisu bitnije odmicali od njegovih pozicija, već su ono „nevaljalo“ još dodatno zaoštrili te donijeli nova učenja koja su čovječanstvo odvodila sve dalje putem dekadencije.⁴¹

2.2.2. Dvoznačnost Atene i Rima

U ovom odjeljku ću slijediti vrlo zanimljiv članak Vladimira Jelkića pod naslovom *Mediteranski toponimi u Nietzscheovim spisima* u kojem se u drugom svjetlu razlaže ista problematika kao i u ovom poglavlju. On se usredotočava na dvoznačnost Atene i Rima. Razlikuje, s jedne strane, njihovo klasično, a s druge njihovo dekadentno razdoblje. Klasičnu Atenu simbolizira Periklo kojeg Nietzsche smatra „najvećim i najdostojanstvenijim čovjekom svijeta“⁴² što zaključuje na temelju njegova pogrebnog govora palim Atenjanima.⁴³ Njegov antipod je Platon u čijem vremenu grčka kultura doživljava opadanje moći i odvažnosti. To je znatno slabija, tananija Grčka. No, „i takvi 'mekši' i osjećajni Atenjani (su) još vrlo daleko od ganutljivosti naših vele- i malograđana. Problem je u tome što su se Grci promijenili – postali su glumci.“⁴⁴

Klasični Rim, pak, svoju korporativnu osobnost ima u Juliju Cezaru čiju moć Nietzsche ne uviđa samo u vojno-političkim uspjesima već primarno u njegovom gospodarenju nad vlastitim tijelom. Askeza kakvu je on provodio ne znači slabljenje vitalnih instinkata već stavljanje tjelesnih strasti pod nadzor kako bi mogao živjeti

⁴⁰ E. Fink, *Nietzscheova filozofija*, str. 35.

⁴¹ Nietzsche prema Sokratu gaji ambivalentan odnos. Unatoč svim kritikama, on ne propušta na nekim mjestima izraziti i divljenje prema dosljednosti i hrabrosti s kojom je Sokrat gledao životu (i smrti) u oči, a također je svjestan da on označava veliku prekretnicu u povijesti filozofije, što je jasno iz same činjenice da imamo pred/poslijesokratovsku podjelu grčke filozofije.

⁴² Citat preuzet iz: V. Jelkić, *Mediteranski toponimi u Nietzscheovim spisima*, str. 92.

⁴³ Usp. <http://www.matica.hr/media/knjige/povijest-peloponeskog-rata-719/pdf/druga-knjiga-1-64-pocetak-rata-kuga-u-ateni-periklov-posljednji-govor.pdf>, str. 119. (16. 3. 2020)

⁴⁴ V. Jelkić, *Mediteranski toponimi u Nietzscheovim spisima*, str. 93.

bogatijim i otmjenijim životom: askeza u službi volje za moć.⁴⁵

„Padom Periklove Atene i rimskog imperija kojeg simbolizira Gaj Julije Cezar nastao je svjetskopovijesni lom čije posljedice osjećamo i u suvremenosti. Točnije rečeno, Nietzsche smatra da on prvi postaje svjestan dalekosežnosti i dubine tog loma. Njega ne simbolizira nijedan mediteranski toponim, nego čovjek koji u svojoj osobi nosi sva proturječja značenja mediteranskog civilizacijskog kruga – apostol Pavao.“⁴⁶ No, njime ćemo se iscrpnije baviti u sljedećem poglavlju.

2.2.3. Produbljivanje dekadencije u postsokratskoj filozofiji – vrlo kratki presjek

Svjesni enormnog opsega postsokratske filozofije, iznijet ćemo samo ono najtemeljnije što će nam dati shemu za više od dva tisućljeća širenja dekadencije. Prvi na liniji je Platon. Svojim učenjem o svijetu ideja kojem je zemaljski svijet samo blijeda sjena, doprinio je, tvrdi Nietzsche, degradaciji čitave ovostranosti koja time gubi intrinzičnu svrhu, pa stoga mora usmjeravati pogled prema onostranome i nastojati mu se suobličiti. Ono što Nietzsche posebno kritizira kod Platona je njegov prijezir tijela, a što je zapravo samo korelat njegove temeljne postavke o nadzbilji. Kritiku koju je Aristotel uputio Platonu, da ne treba suviše komplicirati zbilju, Nietzsche upućuje čitavoj daljnjoj filozofijskoj tradiciji.

Ni kasnijem razvitku antičke misli nije uspjelo uvidjeti važnost dionizijskoga već se pretjerano moraliziralo ili se pak nastojalo pod svaku cijenu izbjeći životne boli i teškoće, što nije stav predsokratovca. Epikureizam, stoicizam, novoplatonizam pa i skepticizam su na tim linijama. Dolaskom srednjovjekovlja, u kojem filozofija više nije predmet proučavanja već poučavanja, nastupa razdoblje dugotrajne stagnacije i filozofijskog siromaštva koje će svoj konačni kraj doživjeti tek pojavom nominalizma, humanizma i renesanse koji donose osvježenje. Ne smije se smetnuti s uma da je čitavo Zapadno srednjovjekovlje impregnirano kršćanstvom, kojeg je Nietzsche lakonski nazvao platonizmom za puk, iz čega vidimo da on njihovu srž drži istovjetnom.

Jedini izuzetak u razdoblju moderne filozofije Nietzsche vidi u Spinozi kojega

⁴⁵ Usp. isto., str. 94.

⁴⁶ Isto.

će držati svojim pretečom i s čijim će temeljnim konceptima biti suglasan.⁴⁷

Nietzsche i čitavo stanje filozofije svojega doba ocjenjuje krajnje negativno.⁴⁸ Sav se njemački idealizam, smatra on, nije othrvao dugotrajnoj polarizaciji zbilje. On će u djelu *Antikrist* kazati da je njemačka filozofija (ponajviše misleći upravo na njemački idealizam) „iskvarena teološkom krvlju“⁴⁹ te da ona nije ništa drugo u svojoj srži nego „podmukla teologija“⁵⁰.

Ako ozbiljno uzmemo onu Whiteheadovu tvrdnju da najbolju generalnu karakterizaciju europske filozofijske tradicije pružamo kada ju nazovemo fusnotama na Platona tada će nam biti jasnija ova Nietzscheova kritika.

⁴⁷ O Spinozi piše svom prijatelju Overbecku sljedeće: „Iznenaden sam, ushićen sam! Imam prethodnika, i to kakvog prethodnika! (...) Ne samo da je njegova cjelokupna tendencija slična mojoj – učiniti spoznaju najmoćnijim afektom – u pet glavnih točaka njegova učenja prepoznajem sebe (...) In summa: moja osamljenost koja mi je, kao na najvišim brdima, vrlo često oduzimala dah i činila da mi krv poteče, sada je barem osamljenost u dvoje. Čudesno!“ – Citat preuzet iz: I. Kešina, *Vjera i nevjera*, str. 120-121.

⁴⁸ I Schopenhauera Nietzsche ubraja među *decadente* zbog pesimizma kojega nije nikada nadvladao, pozitivnog vrednovanja askeze (dekadentne) te promicanja sućuti.

⁴⁹ <http://der-stuermer.org/hrvatski/Friedrich%20Nietzsche%20-%20Antikrist.pdf>, § 10. (21. 3. 2020)

⁵⁰ Isto. Nasuprot takvom stanju njemačkog duha, Nietzsche ističe „germansko helenstvo“ kao izlaz.

3. KRITIKA KRŠĆANSTVA

U Nietzscheovoj misli kršćanstvo predstavlja temeljni i najznačajniji faktor dekadencije, koji „kvalitativno“ daleko nadmašuje one početne oblike iz poslijesokratskog doba grčke filozofije. Postoje još neki čimbenici dekadencije nekršćanskog podrijetla, ali su zanemarivi, stoga držim ovakav naslov prikladnim.

3.1. Uvod

Prije ulaska u samu kritku kršćanstva smatram da je potrebno, zbog koherentnosti ovog elaborata, iznijeti Nietzscheov načelan stav o tradicionalnoj metafizici i teologiji.

3.1.1. Nietzsche i tradicionalna metafizika

Iako Nietzscheova kritika nije toliko usmjerena na kršćansku epistemologiju ili metafiziku, koliko na njenu etiku i aksiologiju, ipak će biti od koristi kazati nekoliko riječi o Nietzscheovoj (anti)metafizici. U podnaslovu sam stavio izraz „tradicionalna“ metafizika jer ću o Nietzscheovoj metafizici ponešto kazati u zadnjem poglavlju.

Onostranom svijetu, smatra Nietzsche, mi nemamo pristupa i nema načina da se uvjerimo da takav svijet uopće postoji. Ako je to tako, tada je dosta rizično temeljiti svoj život na načelima nekakve onostranosti. Kantovski *als ob* u njegovim očima je degradirajući za čovjeka. To je grijeh prema zemlji kojoj treba iskazivati najveću vjernost.⁵¹ Drugim riječima, Nietzsche ne govori da je Božja opstojnost nemoguća već neprovjerljiva i neuvjerljiva, stoga ju treba zanemariti. On u svojim tekstovima ne donosi sustavno pobijanje nekoga od tradicionalnih argumenata za Božju opstojnost (kozmiološki, fizikoteološki, ontološki) ali u *Volji za moć* je ipak jasan: „Na osnovi nama poznatog svijeta ne može se dokazati postojanje humanitarnog Boga (...) Na osnovi nama poznatog svijeta mogao bi se dokazati sasvim drugi bog, koji u najmanju ruku nije humanitaran.“⁵²

⁵¹ Usp. Friedrich Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, Naprijed, Zagreb, 1991., str. 10.

⁵² Citat preuzet iz: Josip Sanko Rabar, *Nietzsche kao antikršćanin*, *Obnovljeni život* 35 (1980.), br. 5-6, , <https://hrcak.srce.hr/54961>, str. 385. (21. 3. 2020) Tu dolazimo do pitanja je li Nietzsche uopće ateist? Odgovaramo: da, ako pod ateizmom shvaćamo nevjerovanje u transcendenciju. No, Nietzsche

Meta Nietzscheove kritike je isključivo Bog filozofa, tj. judeokršćanski Bog. Za to postoji razlog. Naime, Nietzsche se ne bavi idejom Boga kao takvom, već utjecajem te ideje na ovostrani svijet. Ako je utjecaj određenoga boga pozitivan, u smislu da pridonosi bujanju moći i vitalnosti, tada on Nietzscheu ne predstavlja problem. Međutim, ako bog potiče protuživotne impulse, ako se pod njegovim utjecajem volja za moć⁵³ zloupotrebljava, što Nietzsche, kako ćemo vidjeti, pripisuje kršćanstvu, tada stvari stoje sasvim drukčije. On veli: „(...) da ima otmjenijih načina kako se može poslužiti izmišljanjem bogova nego što je ovo čovjekovo raspinjanje i oštećivanje sama sebe, u čemu su zadnja tisućljeća Europe imala svoje majstorstvo – to se na sreću još može vidjeti pri svakom pogledu na grčke bogove, ta zrcaljenja otmjenih i sobom gospodarećih ljudi u kojima se životinja u čovjeku osjećala obogotvorena i nije samu sebe razdirala, nije protiv same sebe bjesnila! Ti su se Grci najduže svojim bogovima služili upravo da bi od sebe odbili svaku pomisao na „lošu savjest“ (...) 'Mora da ga je neki bog sludio', rekao si je na poslijetku, odmahujući glavom. Na taj način su bogovi u ono vrijeme služili tomu da čovjeka do nekog stupnja opravdaju i u onom lošem, služili su kao uzroci zla (...)“⁵⁴

Generalno, Nietzsche smatra epikurejski koncept Boga najispravnijim; ne uviđa potrebu apsolutnog bića za konačnim te stoga, poput njih, kaže: ako bogova ima, mi ih ne zanimamo.⁵⁵

nije otišao toliko daleko da kaže kako je Božja opstojnost nemoguća. Njegov ateizam nalikuje Sartreovu.

⁵³ Ovo ne znači da volja za moć postoji samo u određenim kulturama, plemenima, individuama itd. Naprotiv, ona postoji u svakom živom biću. Da bismo ovo pojasnili, za primjer uzimamo Euripida, kojeg je Nietzsche kritizirao zbog straha od suočavanja sa životnim problemima. Njegovo (Euripidovo) povlačenje pred negativnim utiscima okoline ne znači potiskivanje vlastite volje za moć, već je on upravo tim povlačenjem nastojao proširiti svoju volju za moć. Netko bi ovdje mogao upitati: u čemu je onda problem? Odgovor je u tome da ne ide svaki oblik volje za moći prema razvoju i bujanju života: neki, baš suprotno, pridonose njegovoj stagnaciji i umrtvljavanju. Zaratustra o volji za moć kaže sljedeće: „Počujte riječ moju, najmudriji! Ozbiljno istražite jesam li ušao u srce samog života i do korijenja srca njegova. Gdje god sam našao ono što živi, našao sam i volju za moći; i još u volji sluge našao sam volju da bude gospodar. Slabijeg nagoni da služi jačem njegova vlastita volja da bude gospodar još slabijem: ona ne može opstojati bez toga užitka.“ – F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 102. To je i ono što razlikuje Nietzscheov voluntarizam od Schopenhauerova. Schopenhauer tvrdi da je ključna volja za životom, a Nietzsche ipak smatra da postoji druga volja u temelju te volje za životom: volja za moću.

⁵⁴ Friedrich Nietzsche, *Uz genealogiju morala*, AGM, Zagreb, 2004., str. 103.

⁵⁵ Usp. Š. Vranić, *Uvod u Nietzschea*, str. 203.

3.1.2. Teologija kao antropologija

Nietzsche, kao i Feuerbach čiju misao o teologiji on donekle baštini, smatra da ne stvara Bog čovjeka, već čovjek stvara Boga. U djelu *Sumrak idola* on se pita: „Kako? Zar je čovjek samo božji promašaj? Ili je bog promašaj čovjekov?“⁵⁶ Zaratustra ovako govori puku: „Ah, braćo moja, ovaj bog što sam ga stvorio bio je ljudsko djelo i ljudska ludost, kao i svi bogovi!“⁵⁷

Po Nietzscheu, svaka osobina Vrhovnog bića predstavlja projekciju čovječanstva koje, usred teškoća i raznih životnih problema⁵⁸, stvara subzistentno biće koje uživa u „vječnome sada“ i koje će jednoga dana i čovječanstvo obdariti mirom i blagostanjem. Ono neće dopustiti da njegovi odanici propadnu, a njihove neprijatelje će kazniti pravednom kaznom.

Jedan od značajnih primjera spomenute projekcije Nietzsche pronalazi u Bibliji: tu leži objašnjenje kontrasta između temperamenta i osobnosti starozavjetnog i novozavjetnog Boga. Naime, dok je u židovskome narodu cvala autentična volja za moć, tada je njihov Bog bio nemilosrdni i ljubomorni šovinist. Kada je među njima, pak, nastupilo razdoblje rezignacije i depresije, tada se i njihov Bog promijenio postajući sveljubeći kozmopolit.⁵⁹

Nietzsche se ovdje utječe nekoj vrsti Ockhamove britve, smatrajući da je zapadna kultura uvodeći Boga kao objašnjenje različitih prirodnih datosti (primjerice kauzaliteta) stvorila nepotrebnu konfuziju. Tako Zaratustra kaže: „Bog je misao koja sve što je pravo pretvara u iskrivljeno i okreće sve što stoji.“⁶⁰ Ta britva treba čovječanstvo vratiti ka imperativu vjernosti zemlji.

3.2. Dihotomija Krist – kršćani

Jedno od posljednjih Nietzscheovih djela nosi naslov *Der Antichrist*, što se u nas uobičajeno prevodi sa „antikrist“. No, taj izričaj u njemačkom jeziku ima dvojako značenje te osim navedenoga može značiti i „antikršćanin“, i upravo tu je najprikladnije svrstati Nietzschea: on nije toliko antikrist koliko je antikršćanin.

⁵⁶ <http://sofiografskaskola.com/wp-content/uploads/2017/10/fridrih-nice-sumrak-idola.pdf>, str. 2. (22. 3. 2020)

⁵⁷ F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 27.

⁵⁸ „Patnja bi to bila i nemoć – to je stvorilo sve zagrobne svjetove (...)“ Isto, str. 28.

⁵⁹ Usp. <http://der-stuermer.org/hrvatski/Friedrich%20Nietzsche%20-%20Antikrist.pdf>, § 16.

⁶⁰ Isto, str. 76.

Netko bi se ovdje mogao zapitati ne radi li se o nekakvom protuslovlju? Zar nisu kršćani Kristovi sljedbenici, te stoga onaj tko je protiv njih bi trebao biti i protiv onoga čija učenja oni slijede? Za Nietzschea to nije tako stoga ovdje donosimo objašnjenje.

3.2.1. Nietzscheova misao o Isusu Kristu

Smatrajući Isusov portret u Novome zavjetu radikalno kompromitiranim, Nietzsche se pita je li moguće, unatoč tome, prodrijeti do psihološkog tipa spasitelja; do realnijeg prikaza Isusa Krista.⁶¹ On donosi vlastitu sliku o njemu do koje je došao služeći se svojom filološkom pozadinom. Krist, kakvoga on prikazuje, uvelike se razlikuje od onoga Krista zastupljenog u dvotisućljetnoj povijesti kršćanstva (Krista vjere). Za njega je Krist politički prijestupnik; čovjek koji se suprotstavio vladajućoj kasti te je stoga bio raspet, i to vlastitom krivicom. Njegova radosna vijest se nije sastojala od obećanja o nadzemaljskom blaženstvu i miru, već je ona bila poticaj bližnjima da ono što su nekoć tražili izvan sebe sada pronađu u sebi.⁶² Nietzsche Isusa smatra izraelskim pandanom Budi⁶³. Naziva ga čak slobodnim duhom te „velikim simbolistom“: čovjekom koji ne drži do prirodnih datosti već ih koristi kao metafore u svojim prispodobama. Riječ „čudak“ bi ga mogla prikladno opisati.⁶⁴ On je naivan prorok, ali ne i čovjek ressentimenta. On nije poznao mesijanska obilježja kakva mu se u evanđeljima dodjeljuju. Ono što Nietzsche cijeni kod njega jest dosljednost života, misli i govora koja se primjećuje za čitava njegova djelovanja: „Taj radosni vjesnik umro je kako je živio, kako je poučavao - ne da bi izbavio ljude, nego da bi pokazao kako treba živjeti.“⁶⁵

Ovdje bismo mogli povući paralelu sa Nietzscheovim ambivalentnim stavom prema Sokratu. Iako je njega dosta više kritizirao od Isusa, ipak nije mogao zaniijekati izvjesno divljenje i poštovanje prema dosljednosti Sokratova života. Na sličan način promatra Krista: iako je osjećao averziju prema njegovim uvjerenjima, ipak ga cijeni jer nijednog trenutka nije odstupio od tih uvjerenja. To Nietzsche

⁶¹ Usp. <http://der-stuermer.org/hrvatski/Friedrich%20Nietzsche%20-%20Antikrist.pdf>, § 29.

⁶² Usp. isto.

⁶³ I budizam Nietzsche smatra religijom dekadencije, ali neizmjerne uzvišenijom od kršćanstva. Razlog? Budizam ne truje; suviše je individualističan.

⁶⁴ Usp. isto.

⁶⁵ Isto, § 35.

ovako izriče: „Praksa je ono što je ostavio čovječanstvu: njegovo ponašanje pred sucima, pred žbirima i svakakvim klevetama i porugama – njegovo ponašanje na križu.“⁶⁶ S druge strane, kroz Zaratustrina usta, Nietzsche o Isusu govori sljedeće: „Doista, prerano je umro onaj židov kojeg slave propovjednici lagane smrti: i mnogima je otada postalo sudbonosno što je on umro prerano. (...) Da je barem ostao u pustinji daleko od dobrih i pravednih! (...) Vjerujte mi, braćo moja! Umro je prerano, sam bi opozvao svoje učenje, da je dospio do moje starosti! Bio je dovoljno plemenit za opozivanje.“⁶⁷ Opisavši Nietzscheov odnos prema Isusu, sada je potrebno vidjeti zbog čega on smatra je povijest kršćanstva povijest sve snažnijeg udaljavanja od izvornog simbolizma⁶⁸ te zbog čega on tvrdi da je postojao zapravo samo jedan kršćanin: onaj koji je umro na križu.⁶⁹

3.2.2. *Apostolsko izobličenje Krista*

Kristovim raspećem, smatra Nietzsche, apostoli upadaju u stanje potpune izbezumljenosti. Pogođeni tom nenadanom smrću i nesposobni da prihvate i razumiju Isusovu radosnu vijest na pravi način oni, potaknuti mržnjom, počinju mijenjati, svjesno ili nesvjesno, kako njegov nauk tako i njegovu osobu a sve u svrhu osvete prema onima koji su im ubili učitelja. Osvetili su im se pobožanstvenjivanjem Isusa, onako kao što su se židovi osvećivali svojim neprijateljima ođavoljujući njihove bogove.⁷⁰ I upravo tu se nalazi početak najkobnijeg zastranuća, smatra Nietzsche, u povijesti čovječanstva: to je početak antikršćanstva (shvaćenog u smislu anti-Krist). Takvo djelovanje apostola nije u duhu Isusova naučavanja: baš naprotiv, oni su učinili ono što je Isus najviše kritizirao, tj. dali su se zahvatiti mržnjom i farizejstvom. Umjesto evanđelja počeli su širiti *dysangelium*.

Kod Nietzschea Pavao među apostolima zauzima posebno mjesto: njega smatra antipodom Kristu. On (Nietzsche) nikoga nije tako oštro kritizirao poput njega, te se rijetko gdje pronalazi Pavlovo ime u njegovim spisima a da u blizini ne stoji nekakav pejorativ. U *Antikristu* on o njemu kaže sljedeće „'Radosnu vijest' slijedi u stopu najgora vijest: Pavlova. U Pavlu se utjelovljuje tip suprotnosti „radosnom vjesniku“,

⁶⁶ <http://der-stuermer.org/hrvatski/Friedrich%20Nietzsche%20-%20Antikrist.pdf>, § 35.

⁶⁷ F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 64.

⁶⁸ Usp. <http://der-stuermer.org/hrvatski/Friedrich%20Nietzsche%20-%20Antikrist.pdf>, § 37.

⁶⁹ Usp. isto, § 39.

⁷⁰ Usp. isto, § 40.

genij u mržnji, u viziji mržnje (...) Što li sve nije taj disanđelist žrtvovao mržnji! Prije svega Otkupitelja: pribio ga je na svoj križ. (...) Ponovno je krivotvorio povijest Izraela kako bi se ona mogla pojaviti kao pretpovijest za njegovo djelo: svi su proroci pričali o njegovu 'Otkupitelju'.⁷¹ Čitajući *Antikrista* uočavamo da Nietzsche drži Pavla osnivačem kršćanstva, a ne Krista. Njegova *dysangelium* daleko nadmašuje svaki prethodni element dekadencije: i Sokratovu dijalektiku i Platonove ideje i Euripidove dijaloge. Nietzsche kaže: „Pavao je u velikom stilu uzdigao baš ono što je Krist bio anulirao svojim životom.“⁷²

Sve gore rečeno možemo svesti na tvrdnju da je, po Nietzscheu, kršćanstvo izgrađeno na laži; u potpunoj opreci prema Isusovu nauku.

3.3. Ressentiment

Ako bismo morali izabrati jednu riječ kojom ćemo sažeti Nietzscheovu karakterizaciju kršćanstva, to bi zasigurno bila „ressentiment“, a prevodimo je kao „ozlojeđenost“/„osvetoljubivost“. Nju Nietzsche smatra esencijalnom značajkom kršćanstva. Govoreći gore o apostolskom djelovanju u tom kontekstu nismo mogli dobro uočiti svu dubinu ressentimenta jer je on sa širenjem kršćanstva dobivao i širi djelokrug te načine manifestacije, no sama bit je ostala ista od samog početka, tvrdi Nietzsche.

3.3.1. *Ressentiment protiv autentičnog života*

Nietzsche smatra kršćanstvo najvećom preprekom razvoju višeg čovjeka, a u tome ono uspijeva zahvaljujući dobro kamufliranom ressentimentu. Kako ćemo vidjeti u sljedećem poglavlju, Zaratustrino radovanje nad Božjom smrću proizlazi iz mogućnosti rađanja nadčovjeka koju ona pruža. Kršćanski egalitarizam, tvrdi Nietzsche, nema korijene u takozvanoj Božjoj objavi, već u zavisti onih slabih i neuspješnih koji time nastoje sebe uzvisiti. Precizno govoreći, egalitarizam je pogrešan termin, budući da se ne radi o jednakosti već o superiornosti malenih i poniznih nad oholima. Nije dovoljno biti jednak slobodnim duhovima, već ih treba prikazati kao grješne, zlobne i potrebite obraćenja; treba im ubrizgati grižnju savjesti i tako ovladati njima: „Kršćanstvo želi zagospodariti zvjerima; njegov je način da ih

⁷¹ <http://der-stuermer.org/hrvatski/Friedrich%20Nietzsche%20-%20Antikrist.pdf>, § 42.

⁷² Citat preuzet iz: V. Jelkić, *Mediteranski toponimi u Nietzscheovim spisima*, str. 96.

učini bolesnima – slabljenje je kršćanski recept za kroćenje, za 'civilizaciju'.⁷³ Tako Nietzsche sa žalošću navodi neke značajne povijesne osobnosti, poput Pascala, koje su se dale zavesti kršćanstvom a imale su onaj „nadčovječni“ potencijal.⁷⁴ Ressentiment ovakve naravi nije izvorno kršćanski; Nietzsche ga uočava i u Starom zavjetu, gdje su izraelski svećenici i proroci „od moćnih, vrlo slobodnih likova izraelske povijesti činili, prema potrebi, bijedne pokornike i licemjere ili bezbožnike.“⁷⁵

Takvo subverzivno djelovanje Nietzsche zapaža i u kršćanskim misijama. Pod krinkom zabrinutosti za spasenje drugih naroda te uz prepredenu retoriku nastojalo se obeskrjepiti druge kulture, „dekadentirati ih“ a kasnije tu dekadenciju opisati kao privođenje k svjetlu. Kršćani su, po njegovom mišljenju, zapravo samo nastavili i dodatno usavršili praksu drevnog Izraela.

3.3.2. Kritika kršćanskog morala

Kritika kršćanskog morala je zapravo srž Nietzscheove kritike kršćanstva. O tome je pisao sa takvom gorčinom i odbojnošću da možemo kazati da je kršćanski moral smatrao onim najnegativnijim što je čovječanstvo ikada iznjedrilo. Kao prorok Božje smrti, Nietzsche eksplicitno tvrdi da objektivne moralne vrijednosti (transcendentnog temelja) ne postoje, budući da je mrtvo biće koje je nekoć bilo moralni zakonodavac. Sukladno tome, svatko tko tvrdi suprotno (poput kršćana) se mora naći na meti Nietzscheove kritike. No, kršćanska pretenzija na poznavanje objektivnog morala nije ono ključno u toj kritici, već narav tog morala. Takav moral

⁷³ Isto, § 22.

⁷⁴ Usp. isto, § 5.

⁷⁵ Isto, § 26. Toj problematici Nietzsche posvećuje dosta prostora u *Genealogiji morala*. On kaže: „Zna se tko je naslijedio ovo židovsko preokretanje vrijednosti (...) Glede goleme i preko svake mjere kobne inicijative koju su Židovi pokrenuli tom najnačelnijom od svih objava rata, podsjećam na stav do kojega sam došao drugom prigodom (...) – naime da sa Židovima počinje *robotovski ustanak u moralu*: onaj ustanak koji za sobom ima povijest dugu dvije tisuće godina i koji smo danas izgubili iz vida stoga što je – bio pobjednički. Ali vi to ne razumijete? Nemate oči za nešto čemu je trebalo dvije tisuće godina da bi pobijedilo? Tomu se ne treba ni najmanje čuditi: sve dugotrajne stvari teško je vidjeti, teško je imati pregled nad njima.“ – F. Nietzsche, *Uz Genealogiju morala*, str. 31. Iako Nietzsche oštro kritizira Židove glede etičke baštine koju su ostavili čovječanstvu, ne može ga se nazvati antisemitom. Radi se zapravo o kritici „morala stada“ koju upućuje također i socijalizmu i liberalizmu, što se često previda. „Za razliku od liberalizma, Nietzsche toleranciju, kao jedan od temeljnih postulata liberalizma, tumači kao nesposobnost određenja, opredjeljenja, jasnog iskazivanja protivljenja ili usuglašenosti, dok objektivnost vidi kao nedostatak osobnosti, nedostatak volje.“ – Vesna Stanković Pejnović, *Nietzsche i liberalizam*, Filozofska istraživanja 129 (2013.), Sv. 1., <https://hrcak.srce.hr/101695>, str. 162. (22. 3. 2020)

on naziva ropskim, te ga stavlja u opreku moralu vladara.⁷⁶

Što je to u naravi kršćanskoga morala što ga čini tako opasnim? Dijelom smo na to pitanje odgovorili u prethodnom odjeljku, a i tematika u sljedećem podnaslovu bit će blisko povezana s tim. Ovdje idemo u samu srž odgovora: „Kao što je krivotvoren pojam Boga, krivotvoren je i pojam morala.“⁷⁷ Kršćanski Bog je po Nietzscheovom mišljenju, što smo već uočili, produkt najnižih slojeva čovječanstva: oni su od vlastitih mana napravili ideal tako što su ih pripisali Bogu kao konačnom temelju bitka i apsolutnoj istini. Ono što proizlazi iz svega toga jest veličanje neautentičnih načina života; naime, kršćanski Bog je Bog koji pati, Bog koji se dao pribiti na križ iz svoje ljubavi prema čovjeku. To daje za pravo, veli Nietzsche, onima najbjeđenijima da sebe kao patnike i siromahe pobožanstvenjuju tvrdeći da je patio i sam Bog.⁷⁸

Jedan od značajnijih elemenata Nietzscheove kritike kršćanskog morala je svakako i kršćanski altruizam. Nietzsche smatra kako su korijeni kršćanskog djelovanja zamućeni, stoga im je potrebno pristupiti s izoštrenom dioptrijom da bi se to djelovanje prozrelo onakvim kakvo jest: licemjerno i himbeno. Ako je istina da sve što egzistira nosi u sebi volju za moć, tada je teško vidjeti kako bi altruizam uopće bio moguć. Nietzsche je u tom kontekstu na Hobbesovoj liniji koji je smatrao da pojedinac uvijek djeluje sebično, a to će on eksplicitno izraziti kroz usta Zarature: „Ali ja vam kažem: ljubav prema bližnjem je vaša zla ljubav prema vama samima. Vi bježite k bližnjemu pred vama samima i htjeli biste to proglasiti krepošću: ali ja sam proniknuo to vaše 'nesebično'.“⁷⁹ Ipak, Nietzsche razlikuje dvije vrste sebičnosti, zdravu i bolesnu, iz čega proizlazi i njihovo različito moralno vrednovanje.⁸⁰ Drugim riječima, Zaratura čitavo kršćansko djelovanje prikazuje kao ono od kojega kršćanstvo zazire: farizejsko. „O braćo moja, nekoć je zagledao jedan u srce dobrima i pravednima i tada rekao : 'To su farizeji!' Ali nisu ga

⁷⁶ „Povijest borbe morala protiv osnovnih instinkata života najveći je nemoral za koji je ikad znao svijet.“ – Citat preuzet iz: B. Kalin, *Povijest filozofije*, str. 323.

⁷⁷ I. Kešina, *Vjera i nevjera*, str. 136.

⁷⁸ U *Antikristu* Nietzsche kaže sljedeće: „Upravo to je bila najsudbonosnija vrsta megalomanije koja je dotad postojala na zemlji: mali nakazni licemjeri i lažljivci počeli su svojatati pojmove 'bog', 'istina', 'svjetlo', 'duh', gotovo kao sinonime za sebe, kako bi svijet odvojili od sebe (...) okrenuli su sve vrijednosti prema sebi kao da je tek kršćanin smisao, sol, mjerilo, pa i posljednji sud cijeloga ostatka.“ <http://der-stuermer.org/hrvatski/Friedrich%20Nietzsche%20-%20Antikrist.pdf>, § 44.

⁷⁹ F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratura*, str. 53.

⁸⁰ Isto, str. 65.

razumjeli. Dobri i pravedni nisu ga ni smjeli razumjeti (...) ⁸¹ Ovdje opet dolazi do izražaja antagonizam Krist - kršćani.

Neki od najuvriježenijih imperativa kršćanstva su: oprostiti neprijatelju, biti ponizan te pomoći siromahu/bolesniku. Prokomentirajmo ih ukratko kako bi se kroz njih uočio moral ressentimenta. Naime, Nietzsche smatra da kršćani svojim opraštanjem neprijatelju nastoje pokazati vlastitu nadmoć: ta oni su toliko snažni da mogu oprostiti, opraštati je božanski stoga oni opraštaju, jer su i sami božanski. ⁸² U govoru o poniznosti Nietzsche gleda također podmuklo širenje volje za moć, primjerice ako netko implicitno ili eksplicitno poručuje: „Ponizno srce, poput mojega, Bogu je najdraže.“ Isti obrazac vrijedi i za pomaganje potrebitima: dodvorava se Bogu, a pokazuje se vlastita superiornost nad ostalima. U kršćanstvu, drugim riječima, vlada trajno natjecanje između toga tko će se pokazati boljim (ili gorim, ovisno o potrebi) kršćaninom. ⁸³

3.3.3. Svećenička diktatura

Kažimo pri kraju ovoga odjeljka nešto o onima koji, po Nietzscheovom mišljenju, utjelovljuju vrhunac ressentimenta u kršćanstvu: svećenicima.

Gore smo naveli da je Nietzscheu Pavao najomraženija osoba u povijesti čovječanstva; ovdje ćemo kazati da su mu svećenici najomraženiji „stalež“, iako je potekao iz svećeničke obitelji kao što smo vidjeli u prvom dijelu. Na kraju djela *Antikrist* Nietzsche donosi „Zakon protiv kršćanstva“ a prva njegova odredba glasi: „Poročne su sve vrste protuprirode. Najporočnija vrsta čovjeka je svećenik: on poučava protuprirodnost. Protiv svećenika ne postoje razlozi, postoji kaznionica.“ ⁸⁴ U petoj odredbi, pak, čitamo: „Svećenik je naš čandala – treba ga izopćiti, izgladniti i otjerati ga u pustinju bilo koje vrste.“ ⁸⁵

Svećenike Nietzsche smatra najvećim mrziteljima u čovječanstvu, ali također i

⁸¹ Isto, str. 189.

⁸² Takvo opraštanje, veli Nietzsche, proizlazi iz nemogućnosti da kršćani budu drugome otvoreni neprijatelji. Oni opraštaju jer nemaju dovoljno hrabrosti suprotstaviti se drugome, te zbog toga strpljivo podnose nepravdu. „Doista, često sam se smijao slabijima, koji su vjerovali da su dobri samo zato što su imali nemoćne šape.“ – Isto, str. 105.

⁸³ Ingeniozan opis ovoga nalazimo u: F. Nietzsche, *Uz genealogiju morala*, str. 45-48.

⁸⁴ <http://der-stuermer.org/hrvatski/Friedrich%20Nietzsche%20-%20Antikrist.pdf>, str. 39.

⁸⁵ Isto.

najlukavijima: on drži da su oni svojom službom i autoritetom, za kojeg tvrde da dolazi od samoga Boga, postali bogovi na zemlji. U tom smislu, neprijatelj svećenika je neprijatelj Boga. U biblijskoj priči o Božjoj zabrani jedenja za stabla spoznaje dobra i zla Nietzsche uočava svećenički mentalitet koji čovječanstvu zabranjuje spoznavanje i istraživanje, tj. duhovno-intelektualni rast.⁸⁶ Drugim riječima, Bog u ovoj priči predstavlja svećenika a zmija Nietzschea, a to će nam biti jasnije nakon sljedećeg poglavlja.

Svećenici su oni koji se najviše okorištavaju kršćanstvom. U *Antikristu* on to izražava na sljedeći način, govoreći o širini njihova djelokruga: „Naime, to se mora shvatiti: svaki prirodni običaj, svaka prirodna ustanova, svaka potreba potaknuta životnim instinktom, ukratko sve, što je po sebi vrijedno, biva parazitizmom svećenika obezvrijeđeno: potrebno je naknadno odobrenje, nužna je moć koja dodjeljuje vrijednost.“⁸⁷ Nietzsche se i kroz Zaratustrina usta obračunava sa svećenicima. Njegov govor *O tarantulama* posvećen je njima (uz, naravno, govor *O svećenicima*). Zaratustra poseže za simbolikom tarantule kako bi prikazao nutrinu svećenika. On kaže: „Osveta je u duši tvojoj; gdje ti ugrizeš, stvori se crna krasta; tvoj otrov osvetom obrće dušu! Ali ja ću već iznijeti na svjetlo vašu tajnovitost. (...) Stoga i kidam vaše mreže da vas bijes izmami iz vaših legla laži, te da se pokaže osveta iza vaše riječi 'pravednost'“⁸⁸.

Nakon što smo obradili sržni koncept Nietzscheove kritike kršćanstva⁸⁹ prelazimo na posljednji dio u kojem promatramo negativne (a jedino takvi i postoje, sudeći po Nietzscheu) aspekte kršćanskog načina života.

⁸⁶ Isto, § 48.

⁸⁷ Isto, § 26.

⁸⁸ F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 88.

⁸⁹ Nadam se da ovaj odjeljak pruža objašnjenje utjecaja kojega Nietzsche vrši od početka dvadesetoga pa sve do naših dana: on ulazi u samu srž zapadne civilizacije i iz nje nemilosrdno izvlači nešto što je njoj samoj bilo skriveno. Ono najuvriježenije, najvrjednije, najpoželjnije biva radikalno reinterpretirano tako da onaj tko se prvi put susreće s tim mislima teško može ostati indiferentan. Takav rendgenski pogled je, u kombinaciji s britkim jezikom i sugestivnošću, objašnjenje tolikog interesa za Nietzscheovim djelima.

3.4. Protuživotnost kršćanstva

Prije nego što prijedemo na obradu protuživotnih komponenti koje Nietzsche primjećuje u kršćanstvu, dat ćemo jezgrovit prikaz Nietzscheove misli o životu kako bi iz toga bila jasnija njegova kritika.

3.4.1. Nietzscheovo shvaćanje života

Nietzschea svrstavamo u filozofe života (vitaliste). U njegovoj filozofiji život zauzima vrhovnu vrijednost i životu sve drugo mora biti podređeno. Međutim, ne radi o životu kao takvom, već o onome autentičnom, a takav je život onaj koji volju za moć autentično realizira, čime dolazi do porasta vitalnosti. On ju ne zloupotrebljava u suprotne svrhe, a upravo to, kao što smo vidjeli, Nietzsche predbacuje kršćanstvu. Kraće rečeno, život je vrhovna vrijednost ukoliko promiče život.

Važno je istaknuti i to da je život o kakvom Nietzsche govori isključivo ovozemaljski, tjelesni: „(...) samo sam tijelo i ništa drugo doli tijelo; a duša je samo riječ za nešto na tijelu.“⁹⁰ Razloge Nietzscheovog uzdizanja života na aksiološki pijedestal smo dotaknuli u prošlim poglavljima: živi čovjek stvara ideale; život je u samom temelju, a svaka idealna konstrukcija je samo nadogradnja.⁹¹

Istaknimo za kraj i činjenicu „da Nietzscheov pojam života smjera na totalitet, a ne na 'dobar' ili 'loš' život. Riječ je o životu koji samoga sebe uvijek iznova nadilazi.“⁹²

3.4.2. Nevjernost zemlji

Jedan od prvih imperativa koje Zaratustra upućuje puku nakon desetogodišnje izolacije glasi: „Ostanite vjerni zemlji i ne vjerujte onima koji vam govore o nadzemaljskim nadama.“⁹³ Vjernost zemlji, a ne vjernost Bogu će biti nova paradigma do koje će dovesti svijest o Božjoj smrti. Možemo postaviti pitanje zbog čega Nietzsche smatra te dvije vrste vjernosti međusobno isključivima? Odgovor je

⁹⁰ F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 30.

⁹¹ Usp. D. Grlić, *Smisao i sudbina filozofije Friedricha Nietzschea*, str. 301. To nalikuje na temeljno egzistencijalističko geslo koje kaže da egzistencija prethodi esenciji.

⁹² Jelkić, Vladimir & Reškovac, Livija, *Nietzscheovo poimanje života*, Cris 13 (2011.), br. 1., <https://hrcak.srce.hr/79798>, str. 155. (22. 3. 2020)

⁹³ F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 10.

sljedeći: ako smo ovdje samo „hodočasnici“, ako je naš pogled usmjeren na eshaton, tada, tvrdi Nietzsche, zemlji odričemo njenu inherentnu vrijednost. Ona tada predstavlja samo odskočnu dasku, dok ju Nietzsche obogotvoruje: zemlja dolazi na mjesto mrtvoga Boga. Zaratustra odmah potom pojašnjava: „Nekoć je grijeh prema bogu bio najveći grijeh, no bog je umro, a tako su umrli i bezbožnici. Sad je ono najstrašnije grijesiti prema zemlji i više cijeniti unutrašnjost onog 'neistraživog' nego smisao zemlje.“⁹⁴ Iz iste nutarnje logike proizlazi i prezir tijela.

3.4.3. Samilost/Suosjećanje

Jedan od protuživotnih impulsa na kojeg je Nietzsche upozoravao i čiji je bio oštar protivnik jest samilost. Nju navodi kao specifikum kršćanstva, smatrajući da su druge religije a i mnoštvo velikana filozofije (Platon, Spinoza, Kant, La Rochefoucauld) prepoznali njenu protuživotnost te ju stoga nisu sugerirali⁹⁵, a Schopenhauera je podvrgao oštroj kritici zbog njegova promicanja iste. U *Antikristu* Nietzsche kaže: „Što je štetnije od ikojeg poroka? – Djelatno suosjećanje sa svima neuspješnima i slabima – kršćanstvo.“⁹⁶ U čemu se sastoji njena protuživotnost? U crpljenju energije i moći onoga koji suosjeća.⁹⁷ Da stvar bude gora, veli Nietzsche, njome se ne pridonosi osnaživanju drugoga. Radi se o obostranom gubitku. On kaže: „Samilost je u suprotnosti s afektima koji krijepe, koji povećavaju energiju životnoga osjećaja: ona djeluje depresivno.“⁹⁸ Kritika samilosti će nam biti još jasnija kada uzmemo u obzir Nietzscheov stav kako oni neuspješni i slabi moraju nestati.⁹⁹ U perspektivi Nietzscheova evolucionizma „suosjećanje koči zakon razvitka, koji je zakon selekcije. Ono održava ono što je zrelo za propast (...) Taj instinkt je i kao multiplikator bijede i kao konzervator svega bijednoga, glavno oružje jačanja dekadencije.“¹⁰⁰

⁹⁴ F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 10.

⁹⁵ Usp. F. Nietzsche, *Uz genealogiju morala*, str. 13.

⁹⁶ <http://der-stuermer.org/hrvatski/Friedrich%20Nietzsche%20-%20Antikrist.pdf>, §2.

⁹⁷ Zaratustra o samilosti kaže sljedeće: „Ah, gdje su se u svijetu zbile veće gluposti od onih koje su se događale među samilosnima? I što je na svijetu prouzrokovalo više patnja od gluposti samilosnih? Teško svima koji ljube, a nisu još toliko uzvišeni da bi bili iznad svoje samilosti! Đavo mi je jednom ovako govorio: 'I bog ima svoj pakao: to je njegova ljubav prema ljudima.'“ – F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 80.

⁹⁸ <http://der-stuermer.org/hrvatski/Friedrich%20Nietzsche%20-%20Antikrist.pdf>, § 7.

⁹⁹ Usp. isto, § 2.

¹⁰⁰ Isto, § 7.

3.4.4. *Gušenje tjelesnih strasti*

U pogrešan odnos prema zemlji je uključen i pogrešan odnos prema tijelu i tjelesnim strastima. Nietzsche smatra da, ako se želi neokrnjeno odnositi prema životu tada dionizijski aspekt ne smije biti potiskivan, što je krimen kršćanstva. Ono, primjerice, bludnost i druge vrste tjelesnih razuzdanosti drži smrtnim grijesima dok isti u Nietzscheovoj misli imaju drukčiju, mogli bismo reći ambivalentnu, impostaciju. Ovdje odmah treba kazati da Nietzsche nije hedonist¹⁰¹; svjestan je da strasti žele uvijek više te da time mogu čovjeka „progutati“ ako ih ne obuzda, ali prikladno dozirano prepuštanje strastima je nužno za onaj najviši tip čovjeka, koji time kuša život u njegovoj cjelovitosti.

Nietzscheova kritika platonovsko-kršćanskog prijezira tijela je tim jasnija što on, kao što smo vidjeli pri početku odjeljka, „život promatra biološki: Život je samo tjelesni život i ništa više.“¹⁰²

3.4.5. *Destruktivna patnja*

Patnja leži u srcu kršćanstva: utjelovljeni Bog biva pribiven na križ. Taj Bog traži i od ljudi da uzmu svoj križ i čvrsto ga nose, strpljivo podnoseći nepravde, bolesti, nasilja itd., te da umjesto kamenja bacaju kruh onima koji im nanose zlo. I to doprinosi, poput svega ostaloga u kršćanstvu, smatra Nietzsche, zloupotrebi volje za moć. Naime, kršćanstvo drži patnju „sredstvom“ za postizanje potpunijega vječnog života. Budući da Nietzsche nije čeka takav život, razumljivo je i da zazire od takvog pogleda na patnju: to je patnja zbog Ničega. Nietzscheov nadčovjek, kao što ćemo uočiti kasnije, također patnju prihvaća i, na neki način, želi, ako je ta patnja konstruktivna i u službi života. Problem je dakle u motivima podnošenja patnje, a ne u patnji kao takvoj.

Ovdje bismo se trebali osvrnuti i na Nietzscheovu misao o mučenicima, koje se u kršćanstvu smatra najsavršenijim svjedocima vjere; tu je mučeništvo vrhunac ljubavi prema Bogu. Štoviše, u njemu se često gledalo i dokaz istinitosti kršćanskog navještaja. O tome Nietzsche kaže: „Tonom, kojim mučenik istresa svijetu u lice svoju istinu, već se izražava takav niski stupanj intelektualnoga poštenja, takvu

¹⁰¹ Vidjeli smo na njegovu komentaru Julija Cezara koliko on zapravo drži do kontrole nad samim sobom.

¹⁰² I. Kešina, *Vjera i nevjera*, str. 125.

tupost za pitanje istine da i nije potrebno zaniijekati mučenika. (...) Mijenja li se nešto u vrijednosti neke stvari ako netko za nju daje život? Pogreška koja biva časnom pogreška je s većom draži zavodjenja. (...) ¹⁰³ O mučenicima slično govori i Zaratustra: „Putem kojim su išli pisali su krvave znakove, a njihova je glupost učila da se istina dokazuje krvlju. Ali krv je najgori svjedok istine; krv truže i najčišće učenje i stvara zabludu i mržnju u srcima.“ ¹⁰⁴

Iz navedenoga zaključujemo da su Nietzscheovi stavovi o mučeništvu dijametralno suprotni uvriježenima: uobičajeno se smatra da mučeništvo daje dodatan pečat određenom uvjerenju. Kod Nietzschea, pak, ono time još više gubi na vjerodostojnosti.

¹⁰³ <http://der-stuermer.org/hrvatski/Friedrich%20Nietzsche%20-%20Antikrist.pdf>, § 53.

¹⁰⁴ F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 82.

4. BOŽJA SMRT

Obradivši Nietzscheovu misao o kršćanstvu dolazimo do one ključne točke koja će nam omogućiti razumijevanje nadčovjeka. Božja smrt je možda i ono prvo na što pomislimo kada čujemo riječ „Nietzsche“. Taj izrazito važan koncept potrebno je temeljito obraditi budući da čini jedan od stožera cjelokupne Nietzscheove filozofije. Tu je temu Nietzsche razrađivao poglavito u *Radosnoj znanosti* i u *Tako je govorio Zaratustra*, pa ćemo ih ovdje zasebno analizirati budući da se u tim dvama djelima o Božjoj smrti govori u različitim kontekstima.

4.1. Parabola o Mahnitom čovjeku

Služeći se aluzijom na Diogena iz Sinope koji je nekoć po Ateni oko podneva sa fenjerom u ruci tražio čovjeka, u djelu *Radosna znanost* iz 1882. Nietzsche nam prikazuje Mahnitog čovjeka¹⁰⁵ koji također usred bijela dana s fenjerom u ruci dolazi na tržicu i vrišti: „Tražim Boga, tražim Boga!“ Ti su uzvici naišli na podsmjeh njegovih sugovornika, koji su ga zapitkivali: „Da se Bog možda nije izgubio?“; „Plaši li nas se?“ itd. Na to ih je mahnuti čovjek prostrijelio pogledom i viknuo: „Gdje je Bog? Ja ću vam to reći! Mi smo ga ubili - vi i ja! Svi smo mi njegovi ubojice.“¹⁰⁶ Konstantirajući to, Mahnuti čovjek nastavlja govor pitajući se kako li je došlo do takvog čina kolosalnih razmjera te kakva budućnost čeka bogoubojice: „Ne osjećamo li dah praznog prostora? (...) Zar se svjetiljke ne moraju paliti prije podne? (...) Kako da se tješimo mi ubojice svih ubojica?“¹⁰⁷ Ovim riječima treba posvetiti posebnu pozornost jer je u njima ključ za razumijevanje ove parabole.

Gledajući u povijest uočavamo da je čovječanstvo, neovisno o epohi ili kulturi, uvijek imalo nešto zajedničkoga: svijet ideja, vjeru u prekogrobni život; drugim riječima, Apsolutno biće, Boga (ili bogove). Takvo biće je služilo kao smjerokaz za ispravan i autentičan život; ono je bilo sunce koje je svojom snagom podržavalo bića u životu i pružalo im sigurnost te oko kojega je čovječanstvo poput planete kružilo. No, što se događa kada se planetu liši njenog sunca? Ona gubi svoj identitet „identitet“; postaje izgubljena jer više nema svoj orijentir već je prepuštena

¹⁰⁵ Tzv. „Teologija mrtvoga Boga“ ovaj Nietzscheov tekst naziva proročanskim zbog ratnih strahota dvadesetoga stoljeća.

¹⁰⁶ <https://epdf.pub/vesela-nauka.html>, str. 146.

¹⁰⁷ Isto, str. 147.

dubinama bezdana. U kontekstu čovječanstva to znači: smrću Boga umire i svijet kakav smo do sada poznavali. Dolazi do promjene paradigme. Ono što je nekoć smatrano najuzvišenijim i najvrjednijim sada postaje ispražnjeno i obezvrjeđeno. To se posebno odražava na etiku. S tog motrišta Nietzsche je došao do istog zaključka kao i Dostojevski kada je u romanu *Braća Karamazov* rekao: ako Bog ne postoji, sve je dopušteno. Pojmovi „dobro“ i „zlo“ su se nekada definirali u skladu s Božjom naravi, a sada, budući da je Bog mrtav, umiru i ti stari pojmovi dobra i zla; umiru apsolutne moralne vrijednosti.¹⁰⁸

Na ovom mjestu valja istaknuti i sljedeće: frazu Mahnitog čovjeka „Bog je mrtav“ često citira u smislu radovanja nad Božjom smrću što, barem na ovom mjestu, nije slučaj. Naprotiv, Mahniti čovjek je nesretan zbog Božje smrti kao najvećeg i najužasnijeg čina čovječanstva te je preplašen pred hladnom i bezbožnom budućnošću; on jasno vidi nihilizam kao posljedicu tog čina. Unatoč njegovoj zabrinutosti i alarmantnom govoru, razumijevanje svjetine na tržnici je izostalo te on na koncu konstantira da je došao prerano: „Ovaj golemi događaj je još na putu i luta – još nije dopro do ljudskih ušiju. (...) Ovo djelo im je još uvijek dalje od najudaljenijih zvijezda – a ipak su oni to djelo počinili.“¹⁰⁹ Mahniti čovjek potom ističe kako će Božja sjena još dugo obitavati u čovječanstvu.¹¹⁰ Na završetku parabole Nietzsche upućuje i kritiku neautentičnom kršćanskom životu: „Ta šta su još ove crkve ako ne grobnice i nadgrobni spomenici Boga?“¹¹¹

Nietzsche je u liku mahnitog čovjeka anticipirao Božju smrt¹¹²; on ju je živio onda kada ona drugima nije bila ni u primisli. U ovom tekstu, kao jednom od

¹⁰⁸ Nietzsche kao imoralist odbacuje uvriježeni moral, no, znači li to da zastupa moralni relativizam? – Ne. Kada bi bilo tako, njegova kritika tradicionalnoga morala bi bila besmislena. Zašto kritizirati etiku nimalo bolju/goru od drugih? Na kraju krajeva, složit ćemo se s Chomskyim kada kaže da je moralni relativizam samo tema za akademske rasprave, dok u zbilji nitko ne živi na takav način. Vidi: https://www.youtube.com/watch?v=i63_kAw3WmE (8. 3. 2020)

¹⁰⁹ <https://epdf.pub/vesela-nauka.html>, str. 147.

¹¹⁰ U svezi s višetisućljetnim moralnim bremenom Nietzsche na drugom mjestu kaže sljedeće: „Stoga se uspon kršćanskog Boga, kao maksimalnoga boga koji je do sada dosegnut, sa sobom donio i maksimum osjećaja krivnje na zemlji. Prihvati li se da smo upravo stupili u obratno kretanje, moglo bi se iz nezaustavljiva propadanja u vjere u kršćanskog Boga s nemalom vjerojatnošću izvesti da sad već postoji i znatno propadanje ljudske svijesti o krivnji. Dapače, ne može se odbaciti vjerojatnost da bi potpuna i konačna pobjeda ateizma mogla čovječanstvo osloboditi cijelog tog osjećaja duga spram svojeg početka, spram svojeg *causa prima*. Ateizam i neka vrsta *druge nevinosti* pripadaju jedno drugom.“ F. Nietzsche, *Uz genealogiju morala*, str. 99.

¹¹¹ <https://epdf.pub/vesela-nauka.html>, str. 147.

¹¹² Vjerojatno ne treba ni napominjati da se ne radi o smrti u doslovnom smislu, kao da bi umrlo transcendentno biće koje je temelj čitava bitka. Riječ je, najkraće rečeno, o smrti metafizike; o „smrti čovjeka koji ima potrebu za Bogom“ – I. Kešina, *Vjera i nevjera*, str. 129.

najglasovitijih njegova čitava opusa, Nietzsche ne pokazuje novi put za novi (bezbožni i nihilistički) svijet već samo konstantira djelo Božjega ubojstva. No, stvari drukčije stoje u Zaratustrinim govorima.

4.2. Zaratustra i Božja smrt

Već na samom početku djela *Tako je govorio Zaratustra*, nakon Zaratustrine desetogodišnje izolacije, susrećemo temu Božje smrti: dok je silazio niz brdo, Zaratustra je spazio starog sveca koji je skupljao korijenje po šumi i kazao Zaratustri kako piše i pjeva pjesme Bogu. Nakon njihova kratkog razgovora čitamo da je Zaratustra ostao začuđen nad svečevim neznanjem o Božjoj smrti.¹¹³ Gore smo rekli da sintagma „Božja smrt“ ne podrazumijeva slavlje i radost nad tim događajem, no to ovdje nije tako. Za osvjetljavanje Božje smrti u ovom djelu potrebno je zaustaviti se na Zaratustrinom govoru *O višem čovjeku* gdje uviđamo na koji način Bog predstavlja opasnost onima koji su na putu do autentičnosti. Tamo stoji: „O, vi viši ljudi – tako trepće očima i govori puk – 'nema viših ljudi, svi smo mi jednaki, čovjek je samo čovjek: pred bogom – jednaki smo svi!'“¹¹⁴

Nietzsche je na više mjesta u svojem opusu izražavao averziju prema egalitarizmu i kršćanskoj misli o jednakosti duša pred Bogom (kao i prema socijalizmu, demokraciji, liberalizmu itd.) kojom se, prema njegovom mišljenju, osiromašila zbilja. Naime, održavanjem te misli se postavlja nadčovjeku čvrsta prepreka, budući da se njome negira stupnjevitost koju implicira i sam prefiks „nad“ (über). Nietzsche ne cijeni čovjeka kao takvoga već čovjeka kao stanicu na putu prema nadčovjeku, a to je nepomirljivo s kršćanskom antropologijom prema kojoj je Bog stvorio čovjeka radi njega samoga.

Lako je uvidjeti nužnost Božje smrti u ovom kontekstu: Nietzsche Boga promatra kao „glačalo“ koje ravna ono što je po prirodi nejednako; ono što mora biti nejednako za stvaranje autentične civilizaciju. Uklanjanjem tj. ubijanjem Boga, ponovno će biti omogućeno uzdizanje jednih nad drugima, odnosno stupnjevitost bitka koja će ponovno afirmirati život kao vrhovnu vrijednost. To Nietzsche izražava na sljedeći način: „Pred bogom! – Ali sad je umro taj bog! Taj bog, vi viši ljudi, bješe vaša najveća opasnost. Otkada on leži u grobu, da, tek otada ste opet

¹¹³ Usp. F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 9.

¹¹⁴ Isto, str. 254.

uskršli. Sada tek dolazi veliko Podne, tek sad će postati viši čovjek – gospodarem.“¹¹⁵ Sličnu misao susrećemo i kod Jeana Paula Sartrea koji proglašava Božju smrt u korist čovjekove slobode (to je tzv. postulatski ateizam): ako Bog postoji, čovjek nije slobodan.

U Zaratustrinim govoru ne primjećujemo onu žalost i rezigniranost koju smo čuli u govoru Mahnitog čovjeka; Zaratustra upućuje na izlaz pred prijetećim nihilizmom. U svezi s tim, recimo i to da „Nietzsche razlikuje umorni nihilizam koji više ne napada od aktivnog nihilizma moći koji dosadašnje ciljeve spoznaje kao neprimjerene i dovoljno je jak 'da bi produktivno sebi ponovno postavio jedan cilj, jedan zašto, jednu vjeru'.“¹¹⁶ No, i takav aktivan nihilizam treba biti nadvladan. Na drugom mjestu on to formulira ovako: „Ako iz smrti Boga ne učinimo jedno veličanstveno odricanje i jednu trajnu pobjedu nad nama, tad imamo snositi gubitak.“¹¹⁷ tj. gubitak smisla (nihilizam).

Smrcu Boga umro je i čovjek,¹¹⁸ a iz te smrti bi se trebao roditi nadčovjek.¹¹⁹ To nas uvodi u posljednje poglavlje ovoga rada.

¹¹⁵ Isto, str. 255. O uzroku Božje smrti Zaratustra razgovara s posljednim papom, kojemu postavlja pitanje: „Ti znaš kako je on umro? Je li istina ono što se govori, da ga je ugušila samilost, - da je on vidio, kako čovjek visi na križu i da to nije podnio, da je ljubav prema čovjeku postala njegov pakao i najposlije njegova smrt?“ – Isto, str. 231.

¹¹⁶ W. Kasper, *Bog Isusa Krista*, Teološki priručnici, Đakovo, 1994., str. 74.

¹¹⁷ Š. Vranić, *Uvod u Nietzschea*, str. 203.

¹¹⁸ Znakovite su sljedeće riječi iz *Radosne znanosti*: „Napustili smo zemlju i ukrcali se u lađu! Mi imamo most za nama – štoviše mi smo se otkinuli od zemlje. Pa, lađice, čuvaj se! Pored tebe se nalazi ocean, to je istina, on ne urla uvijek, i katkada je tu kao svila i zlato i sanjarenje dobrote. Ali dolaze trenutci kada ćeš spoznati da je on beskrajn i da nema ničeg strašnijeg od beskrajnosti. Ah, jadne li ptice koja se osjećala slobodnom i koja sada udara o zidove toga kaveza. Jao tebi ako te uhvati nostalgija za kopnom, kao da bi tamo bilo više slobode – ali više nema 'kopna!' – <https://epdf.pub/vesela-nauka.html>, str. 146.

¹¹⁹ „Povijesni izraz oslobođenja bio bi znak da se iz teocentričke metafizike ide prema ideji antropokracije, što znači da se govori i radi o čovjeku kao čovjeku, a ne o čovjeku ideologije.“- Branko Bošnjak, *Teizam i ateizam u formulaciji: 'Bog je mrtav'*, *Obnovljeni život* 39 (1984.), br. 3.-4., <https://hrcak.srce.hr/54452>, (25. 3. 2020). To bi, drugim riječima, značilo prestanak razmišljanja u kategorijama a/teizma.

5. NADČOVJEK

Stigli smo do zadnjeg dijela ovoga rada, koji je ujedno i njegov vrhunac. O nadčovjeku Nietzsche najviše govori kroz usta Zaratustre i zato ćemo se u ovom poglavlju posvetiti uglavnom njegovim govorima.

5.1. Uvod

Prve riječi koje Zaratustra upućuje puku, nakon rastanka sa svecem iz šume, glase: „Učim vas nadčovjeku. Čovjek je nešto što treba biti prevladano. Što ste vi učinili da biste ga prevladali?“¹²⁰ Istaknuvši im da su sva bića evolucijom iznjedrila nešto iznad sebe, pita ih žele li oni ostati na sadašnjem stadiju ili nastaviti sa samoprevladavanjem. „Prešli ste put od crva do čovjeka, a mnogo je toga u vama još crv. Bili ste jednom majmuni, i još je sada čovjek više majmun od bilo kojeg majmuna.“¹²¹ Ovdje jasno uočavamo suprotstavljanje Zapadnoj misli koja u čovjeku vidi krunu stvaranja; koja ga promatra kao *imago Dei*. Nietzsche, naprotiv, tvrdi da je čovjek zapravo samo poticaj za nešto što nije čovjek.¹²² „Čovjek je uže, pričvršćeno između životinje i nadčovjeka – uže iznad bezdna. (...) Ono što je veliko u čovjeka, to je da je on most a ne cilj: što se u čovjeka može ljubiti, to je da je prijelaz i silazak.“¹²³ Tko je onda zapravo nadčovjek? I koja je njegova uloga? Zaratustra jasno odgovara: „Nadčovjek je smisao zemlje.“¹²⁴ Trebamo naglasiti da je doba nadčovjeka, koje Zaratustra najavljuje, još daleko na horizontu: ono će nastupiti onda kada se svijest o Božjoj smrti proširi i prihvati na ispravan način, a vidjeli smo da je nadčovjeku najveća prepreka Božji autoritet.¹²⁵ Nadčovjek tj. *Viši tip* se katkad znao pojaviti u povijesti čovječanstva, međutim, on nikada nije bio rezultat htijenja već samo slučajnost, izuzetak.¹²⁶ Nietzsche u *Antikristu* to izražava ovako: „...na najrazličitijim mjestima na zemlji i iz najrazličitijih kultura stalno uspijevaju

¹²⁰ F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 9.

¹²¹ Isto.

¹²² Usp. Š. Vranić, *Uvod u Nietzschea*, str. 249.

¹²³ F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 11. Ovaj razvoj iz čovjeka u nadčovjeka ne bismo smjeli shvatiti darvinistički: „Promjena čovjeka u nadčovjeka nije mutacijski skok biološke vrste u kojemu se iznenada iznad ‘homo sapiensa’ pojavljuje nova rasa živih bića. Ova promjena je metamorfoza konačne slobode, vraćanje iz samootuđenja i slobodni proboj njezina karaktera-igre.” E. Fink, *Nietzscheova filozofija*, str. 88.

¹²⁴ Isto, str. 10.

¹²⁵ Usp. I. Kešina, *Vjera i nevjera*, str. 126.

¹²⁶ Usp. <http://der-stuermer.org/hrvatski/Friedrich%20Nietzsche%20-%20Antikrist.pdf>, §3.

pojedinačni slučajevi, s kojima se zapravo predstavlja viši tip: nešto što je u odnosu na svekoliko čovječanstvo vrsta nadčovjeka. Takvi sretni slučajevi veličanstvena uspijevanja oduvijek su bili mogući i možda će uvijek biti mogući. Pa i čitavi rodovi, plemena, narodi mogu u nekim okolnostima biti takav zgoditak.“¹²⁷ No, tu se ipak ne radi o nadljudima u pravom smislu riječi, jer Zaratustra kaže: „Još se nikad nije pojavio nadčovjek.“¹²⁸

Svojim govorom o nadčovjeku Zaratustra zapravo najavljuje radikalnu promjenu paradigme; paradigmu koja znači rat prema svemu što je do sada vrijedilo kao sveto i apsolutno.¹²⁹ Taj rat će voditi nadčovjek nastojeći odstraniti strukture dekadencije iz svojega okruženja. U toj dekadenciji čovječanstva nadčovjek ne vidi zapreku već dodatan poticaj za vlastiti rast: „Propadanje se mora tako voditi da ono Najjačima omogući jednu novu formu egzistencije.“¹³⁰

U zadnjem dijelu knjige Zaratustra kliče: “Na mojem srcu leži nadčovjek, on mi je prvi i jedini a ne čovjek: ne bližnji¹³¹, ne najsiromašniji, ne onaj koji je najviše patio, ne najbolji (...).”¹³² Ne govori se o ljubavi prema bližnjemu već prema onome najudaljenijem, onome koji tek treba doći. O dobu nadčovjeka se ne govori detaljno, već se samo izražava sigurnost u njegov pojavak, koji će nastupiti kada nestane države.¹³³ Kažimo u ovom uvodnom dijelu i to da, unatoč Zaratustrinom učestalom spominjanju nadčovjeka, mnoga pitanja ostaju otvorena. Nijedan njegov govor ne donosi cjelovit opis nadčovjeka: ne govori se o dometima različitosti među nadljudima (iako spominje „stupnjeve nadčovjeka“¹³⁴), o odnosima među njima, o budućnosti nakon njih, itd.

¹²⁷ Isto, § 4.

¹²⁸ F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 82.

¹²⁹ To je taj Nietzscheov imperativ za prevrednovanjem svih vrijednosti.

¹³⁰ Š. Vranić, *Uvod u Nietzschea*, str. 207.

¹³¹ Čitavo djelo je protkano antikiršćanskom simbolikom. Ono je travestija Biblije.

¹³² F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 255.

¹³³ Usp. isto, str. 45

¹³⁴ F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 19.

5.2. Odnos Nietzsche-Zaratustra-Nadžovjek

Onaj tko Nietzschea poznaje površno vjerojatno navedene termine drži istoznačnima, no, iako postoje bitne poveznice, ipak se radi o različitim subjektima. Nietzsche će kazati da ga je Zaratustra „napao“ prilikom jedne od njegovih šetnji u Sils-Mariji.¹³⁵ Stječe se dojam da se radi o nekakvom mističnom iskustvu, nakon kojeg se dao na pisanje samoga djela *Tako je govorio Zaratustra*. Nietzsche nigdje ne kaže „Ja sam Zaratustra.“ ili nešto slično, već baš suprotno, uvijek ga jasno razlikuje od sebe i piše o njemu s određenom dozom, mogli bismo tako kazati, strahopoštovanja.¹³⁶ On nigdje ne ispravlja Zaratustrine misli niti ih kritizira. U jednom pismu Nietzsche daje Overbecku do znanja da Zaratustra ne izgovara njegova uvjerenja, a tu stvar postaje malo zamršenija.¹³⁷ Što je točno ono što ih razlikuje?

Nietzsche sebe ne naziva ni nadčovjekom, već naprotiv, nerijetko govori o sebi s određenim prijezirom, kao u, primjerice, *Ecce homo* gdje će kazati da je on i „decadent i početak“¹³⁸.

Odnos Zarature i Nadčovjeka je najlakše okarakterizirati kao odnos proroka i Onoga kojega prorok najavljuje. Nadčovjek još nije tu, dakle, Zaratustra nije nadčovjek. On nadčovjeku poravnaje put: „(...) Tko sam ja? Ja čekam dostojnijeg, ja nisam vrijedan ni da se na njemu slomim.“¹³⁹ Potom čitamo: „O Zaratustro, ti trebaš ići kao sjena onog što mora doći: tako ćeš zapovijedati i zapovijedajući prednjačiti.“¹⁴⁰ Zaratustra anticipira nadčovjeka, ali ne govori potanko o vremenu njegova dolaska: „Kako je daleko to 'daleko'? Što me se to tiče! Ali stoga nije manje čvrsto.“¹⁴¹ Davši ove kratke distinkcije, možemo prijeći na još jednu korporativnu osobnost iz Zaratustrinih govora: na „višeg čovjeka.“

¹³⁵ U tom gorju postoji kamen piramidalnog oblika na kojem stoji ploča s Nietzscheovim stihovima. Upravo tu mu se Zaratustra „ukazao“.

¹³⁶ „Ali što ja tu govorim? Dosta! Dosta! Na ovom mjestu dolikuje mi samo jedno: šutjeti. Inače se ogrješujem o ono što je dopušteno jedino nekom mlađem, „budućnijem“, snažnijem no što sam ja – što je dopušteno jedino Zarathustri, Zarathustri bezbožniku“ – F. Nietzsche, *Uz Genealogiju morala*, str. 106. To su riječi iz kojih možemo iščitati navedeno strahopoštovanje. Iako, iste bi riječi mogle biti upućene i nadčovjeku.

¹³⁷ Ozren Žunec, *Suvremena filozofija I.*, Školska knjiga, Zagreb, 1996., str. 353.

¹³⁸ <http://sofiografkaskola.com/wp-content/uploads/2017/10/ECCE-HOMO.pdf>, 3. (20. 3. 2020)

¹³⁹ F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 130.

¹⁴⁰ Isto, str. 131.

¹⁴¹ Isto, str. 213.

5.3. Viši čovjek

Ni ovaj termin nije sinonim za nadčovjeka. Zaratustra svoje učenike naziva „višim ljudima“ ali ne i „nadljudima.“ Tu spada i on sam kao, recimo tako, „najviši među višim ljudima.“ Travestirajući Posljednju večeru, Nietzsche čitav gozbeni govor („O višem čovjeku“) posvećuje višim ljudima (svojim sustolnicima) među kojima se nalaze: dva kralja, Pijavica, čarobnjak, posljednji papa. Svima njima je zajednička svijest o Božjoj smrti. No, Zaratustra je i prije večere svjestan da su oni daleko ispod njega, da još moraju doći oni snažniji. Kasnije će se njima razočarati: „(...) Ali oni još spavaju, ti viši ljudi, dok sam ja budan: to nisu moji pravi pratioci! Na njih ja ne čekam ovdje u mojim planinama. (...) nedostaju mi još moji pravi ljudi.“¹⁴² Ovdje se nameće sljedeće pitanje: što točno razlikuje više ljude od nadljudi? Sav kontekst djela *Tako je govorio Zaratustra* sugerira da se odgovor krije u odvažnosti, posebnoj snazi duha, uočavanju cjelovite istine bitka, prihvaćanju krajnjih posljedica Božje smrti, izbjegavanju nihilizma, gušenju glasa stada u svom srcu, itd. Nadčovjek bi bio onaj koji dovodi do kraja ono što je u njih prisutno u začetku, međutim, ipak je jasno da postoji veliki aksiološki raskorak među njima, što uočavamo u sljedećoj tvrdnji: „Ah, čovjek se vječno vraća! Mali se čovjek vječno vraća! Jednom sam ih obojicu vidio gole, najvećeg i najmanjeg čovjeka: odviše su slični jedan drugome – i najveći je bio još suviše ljudski!“¹⁴³

Možemo se još zapitati koja je specifična uloga viših ljudi? Oni su zapravo most do nadčovjeka (Pravi most, kakav ne može biti posljednji čovjek). Zaratustra kaže: „Ja ljubim onog koji želi stvoriti nešto iznad sebe samog i tako propada.“¹⁴⁴ On želi te više ljude sabrane, kako bi se odatle rodio nadčovjek: „Vi, koji ste danas samotnici i izdvojeni, trebate jednom postati narodom; od vas koji ste sami sebe izabrali, treba da izraste izabrani narod – a iz njega nadčovjek.“¹⁴⁵ Na drugom mjestu on kaže: „Ali sigurno biste mogli stvoriti nadčovjeka. Možda ne, braćo moja, baš vi sami! Ali

¹⁴² Isto, str. 290.

¹⁴³ Isto, str. 195.

¹⁴⁴ Isto, str. 56.

¹⁴⁵ Isto, str. 68. To je tvrdnja koja proturječi uvriježenom mnijenju da je Nietzsche radikalni individualist. On, iako samodopadan (dovoljno je pogledati naslove poglavlja njegove posthumno objavljene autobiografije *Ecce homo*) nije među onima koji kažu: „Poslije mene potop.“ Njegov egoizam nema puno toga zajedničkoga sa Stirnerovim. Nietzsche uči samoprijeziro, pucanju iznad sebe, žrtvovanju sebe za nadčovjekovo doba: „O braćo moja, tko je prvijenac, toga uvijek žrtvuju. A mi smo sad prvijenci.“ – Isto, str. 178.

mogli biste se pretvoriti u očeve i pretke nadčovjeka: a to treba da je vaša najbolja tvorba!“¹⁴⁶

5.4. Nadčovjek i (posljednji) čovjek.

U kontrastu s posljednjim čovjekom, nadčovjek je „ontičan“ dok je posljednji čovjek „metafizičan“.¹⁴⁷ To je temeljna i glavna distinkcija tih dvaju načina egzistencije. Nadčovjekov život je utoliko teži zato što je sva odgovornost isključivo na njemu: posljednjeg čovjeka je stvarao Bog dok on (nadčovjek) stvara samoga sebe.¹⁴⁸ Osim što je sam u kreiranju samoga sebe, sam je i u pogreškama: on neće imati izlike koje je imao *decadent*.

Božja smrt dovodi čovječanstvo pred dva dijametralno suprotna subjekta: do „Posljednjeg čovjeka“ i do „Nadčovjeka“. Posljednji čovjek jest onaj koji unatoč Božjoj smrti nastavlja živjeti kao da nje nema. Nadčovjek, naprotiv, nastoji trijumfirati nad tim najvećim činom čovječanstva stvarajući nove vrijednosti i rušeći stare. Nietzsche kaže: „Suprotnost nadčovjeku je posljednji čovjek: stvorih ga istovremeno s onim.“¹⁴⁹ Ne radi se o tome da nadljude promatramo kao gospodare posljednjih ljudi već da „trebaju opstojati dvije vrste jedna uz drugu, - što je većma moguće odijeljene; ovi kao epikurejski bogovi za one se ne brinući.“¹⁵⁰

Osvrnimo se sada na poduži Nietzscheov tekst iz *Genealogije morala*, koji je vrlo značajan za ovu problematiku, a i otvoren različitim tumačenjima. On kaže: „Ali jednom, u jednom vremenu snažnijem no što je ova gnjila, u samu sebe sumnjajuća sadašnjost, mora nam on ipak doći, izbavljajući čovjek velike ljubavi i preziranja, stvaralački duh, kojeg njegova nagoneća snaga uvijek iznova izgoni iz sveg držanja po strani i s onu stranu, čiju osamljenost puk krivo razumije, kao da bi ona bila neki bijeg od zbilje, dočim je ona samo njegovo uranjanje, ukapanje, udubljanje u zbilju, da bi iz nje, kad jednom iznova iziđe na svjetlo, sa sobom donio spas te zbilje, njezin spas od kletve koju je na nju položio dosadašnji ideal. Taj čovjek budućnosti, koji će nas izbaviti kako od dosadašnjeg ideala tako i od onoga što je iz njega moralo

¹⁴⁶ Isto, str. 76.

¹⁴⁷ Usp. I. Kešina, *Metafizičnost čovjeka i ontičnost nadčovjeka*, Crkva u Svijetu 46 (2011.), br. 3, hrcak.srce.hr/file/107413, str. 359. (27. 3. 2020.)

¹⁴⁸ Usp. isto, str. 355.

¹⁴⁹ Š. Vranić, *Uvod u Nietzschea*, str. 250.

¹⁵⁰ Isto, str. 249.

izrasti, od velikog gađenja, od volje za ništa, od nihilizma, taj udar zvona podneva i velike odluke, koji volju ponovno čini slobodnom, koji zemlji vraća njezin cilj i čovjeku njegovu nadu, taj antikrist i antinihilist, taj pobjednik boga i onog ništa – on mora jednom doći.“¹⁵¹ Ovdje bih se zadržao na tvrdnji da će to biti čovjek „velike ljubavi i preziranja.“ Pitanje je što podrazumijeva to veliko preziranje? Samo zanemarivanje onoga „prezrenog“ ili možda nekakvu aktivnost da to prezreno nestane? U spoju s riječima iz *Antikrista* gdje tvrdi da: „Slabi i neuspješni trebaju propasti: prvo načelo naše ljubavi prema čovjeku. A pritom im treba još i pomoći.“¹⁵² čitava misao postaje intrigantna.¹⁵³ Suočeni smo s proturječjem: gore je nadčovjek poput epikurejskog boga, a ovdje pomaže slabima i neuspješnima da propadnu.¹⁵⁴ Druga opcija je, priznajmo, dosta zastupljenija u Nietzscheovim spisima.¹⁵⁵

Ovako Zaratustra opisuje posljednjeg čovjeka: „Zemlja će zatim postati mala, i po njoj će skakutati posljednji čovjek, koji sve čini malenim. Njegov je rod neistrebljiv kao i rod kukaca; posljednji čovjek živi najduže.“¹⁵⁶ Iz rečenoga zaključujemo da doba nadčovjeka nije ono u kojem će postojati isključivo nadljudi, već ono u kojemu će nadljudi imati uzde čovječanstva u svojim rukama.

5.5. Put do nadčovjeka: tri preobrazbe

Prvi Zaratustrin govor nosi naslov *O tri preobrazbe*. U njemu su predstavljena tri stadija u razvoju (nad)ljudskog duha. Deva predstavlja prvi stadij. Ona je tu kao simbol duha voljnog da nosi; da se podvrgava drugome (heteronomna egzistencija). „Duh koji je voljan da nosi prima na sebe sve što je najteže: poput deve koja,

¹⁵¹ F. Nietzsche, *Uz genealogiju morala*, str. 105

¹⁵² Usp. <http://der-stuermer.org/hrvatski/Friedrich%20Nietzsche%20-%20Antikrist.pdf>, § 2.

¹⁵³ Koji bi Nietzscheov apologeta pored ovakvih tvrdnji mogao kazati da svu odgovornost za pogrešne interpretacije njegove filozofije snose drugi, nedorasli dubini njegove misli? Dodamo li ovome Nietzscheov tzv. „Zakon protiv kršćanstva“ (možda je riječ o satiri, ali ipak, tko zna?) kojeg smo spominjali u trećem poglavlju i Zaratustrin govor „O ratu i ratnicima“, stvari postaju još teže. Možemo postaviti i pitanje je li taj „čovjek velike ljubavi i preziranja“ pojedinac koji će učiniti kolosalne promjene, ili je on simbol za naraštaj nadljudi.

¹⁵⁴ „Ljubim onog koji opravdava one što dolaze, a iskupljuje prošle: jer on želi propast onih koji su sada prisutni.“ veli Zaratustra (str. 12.) Iako on svecu u šumi kaže da ljubi ljude, ta ljubav nema ništa zajedničkoga s kršćanskom agape. Ona otprilike kaže: volim te, ali ne tebe kao takvog, već tebe u pogledu na onoga koji tek ima doći. Volim te kao sredstvo, a ne kao svrhu.

¹⁵⁵ „Razbijte, razbijte mi dobre i pravedne!“ – F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 190.

¹⁵⁶ Isto, str. 13.

natovarena, žuri u pustinju, žuri i on u svoju pustinju.“¹⁵⁷ No, u samotnosti pustinje dolazi do druge preobrazbe: tamo se deva pretvara u razjarenog lava koji želi slobodu i autonomiju. Tu dolazi do borbe protiv autoriteta. Autoriteti i dužnosti koje oni nameću duhu padaju pred lavljim „Ja hoću.“¹⁵⁸ Rekavši to, Zaratustra ističe ulogu lava u tom razvoju: „Lav ne može još stvoriti nove vrijednosti: ali može sebi stvoriti slobodu za novo stvaranje (...) Da bi se sebi stvorila sloboda i sveto Ne također i pred dužnošću: zato je, braćo moja, potreban lav.“¹⁵⁹ Treći stadij simbolizira djetete. Zašto? Kakvu ono ima moć nad grabežljivim lavom? Zaratustra odgovara: „Dijete je nevinost i zaborav, stalno otpočinjanje, igra, kotač, koji se iz samog sebe okreće, prvi pokret, sveto kazivanje Da. Doista, za igru je stvaranja, braćo moja, potrebno sveto kazivanje Da: svoju volju hoće sad duh, svoju volju zadobiva onaj koji je u svijetu izgubljen.“¹⁶⁰

Devin teret interpretiramo kao višetisućljetnu baštinu morala. Lav predstavlja pobunu i rušilaštvo tj. anuliranje tog istog morala, ali bez mogućnosti stvaranja novih vrijednosti.¹⁶¹ U posljednjoj preobrazbi se vraćamo heraklitskom motivu djeteta; djetetu koje ruši i gradi, djetetu kao nadmoralnom biću, u čijoj se igri zrcali igra kozmosa sa samim sobom. Te odlike djeteta će krasiti samo one „najviše“.

Ideal djeteta je ideal stvaratelja, umjetnika. Nadčovjek je umjetnik. On ruši stare ploče i postavlja nove. Za Nietzschea „umjetnost – kao jedinstvo dionizijskoga i apolonskoga – jest najpotpunije prihvaćanje života i najviše očitovanje čovjeka. Ona je poticaj života – štoviše, smisao života, jer svijet i postojanje dobivaju svoje opravdanje jedino kao estetski fenomen. Samo uz pomoć umjetnosti moguće je podnijeti egzistenciju, podnijeti istinu i prevladati pesimizam.“¹⁶²

¹⁵⁷ F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 23.

¹⁵⁸ Usp. isto, str. 24.

¹⁵⁹ Isto.

¹⁶⁰ Isto, str. 25.

¹⁶¹ „No ovaj je element njegova (Nietzscheova) razmišljanja psihološki najslabiji: *Mi ne možemo izmisliti vlastite vrijednosti zato što ne možemo jednostavno nametnuti duši u što da vjeruje*. To je bilo veliko otkriće Carla Junga – do kojega je dobrim dijelom došao zahvaljujući intenzivnu proučavanju problema koje je postavio Nietzsche.“ – Jordan Peterson, *12 pravila za život*, Verbum, Split, 2020., str. 209.

¹⁶² Boris Kalin, *Povijest filozofije*, str. 327.

5.6. Vječni povratak jednakoga kao srž razumijevanja nadčovjeka

„Misao vječnog vraćanja najviša je i najesencijalnija misao Zaratustre. O nadčovjeku govori svima, o smrti boga i volji za moć nekolicini, a o vječnom vraćanju istog zapravo samo sebi samom.“¹⁶³ To govori o nespremnosti Zaratustrinih učenika za tu vrhovnu spoznaju; spoznaju kojom će u potpunosti ovladati tek nadčovjek, stoga sam ju i ostavio za sam kraj ovog rada. Na neki način smo se vratili odakle smo i krenuli: predsokratskom (cikličkom) poimanju vremena. F. Šuran kaže: „(...) prema njegovu (Nietzscheovu) mišljenju, svijet se temelji na kaosu i nastaje iz sveopćeg nereda kojim upravljaju slijepe, hirovite, iracionalne sile, koje su u neprekidnom međusobnom sukobu, a sve to zajedno predstavlja zrcalnu sliku Dionizovu. Samo se 'veliki čovjek' može donekle oduprijeti tim besciljnim snagama, namećući im vlastitu bit, vlastitu volju za moć kako bi se održao pred silama bezdana koje ga neprestalno pokušavaju zbaciti iz sedla njegove iluzorne, samonikle, individualizacije vraćajući ga potom u izvorno i prvobitno ništa, u koje se sve stvari vraćaju.“¹⁶⁴ Nietzsche je negdje rekao da je metafizika znanost koja proučava varke kao da su istine, no ne kreće li se i on ovdje na području metafizike? Je li Heidegger u pravu kada ga naziva „posljednjim metafizičarem Zapada?“ W. Schulz smatra da ta borba protiv tradicionalne metafizike „stoji u službi jedne nove metafizike, budući da Nietzsche samu volju za moć određuje metafizički time što je misli kao temeljni karakter sveg bića, a to znači kao vječno vraćanje jednakog. Nauk o vječnome vraćanju jednakog jezgra je Nietzscheove metafizike. Ona je volja za moć uzdignuta do sistema.“¹⁶⁵ Opet uočavamo zanimljivost: Nietzsche nije zapravo ni antimoralan ni antimetafizičan, samo se služi drugim moralom i drugom metafizikom. Iako nije težio za sustavnom, zaokruženom filozofijom¹⁶⁶ čini se da joj se počeo približavati u posthumno objavljenom djelu *Volja za moć*¹⁶⁷.

Kako bismo trebali shvatiti ovu misao o vječnom povratku jednakoga? Je li ona uopće shvatljiva, posebice danas kada se jedino linearnu koncepciju vremena drži

¹⁶³ D. Grlić, *Smisao i sudbina filozofije Friedricha Nietzschea*, str. 328.

¹⁶⁴ Fulvio Šuran, *Sudbina nadčovjeka kao vječni povratak sebi*, Metodički ogleđi, 10 (2003.), br. 1., str. 19. (15. 3. 2020)

¹⁶⁵ Citat preuzet iz: I. Kešina, *Vjera i nevjera*, str. 129.

¹⁶⁶ Ne samo da nije težio za sustavom, nego ga je i prezirao. U *Sumraku idola* kaže: „Nepovjerljiv sam prema svim sistematičarima i uklanjam im se s puta. Volja za sustavom nedostatak je čestitosti.“ – Citat preuzet iz: O. Žunec, *Suvremena filozofija I*, str. 356.

¹⁶⁷ Usp. D. Grlić, *Smisao i sudbina filozofije Friedricha Nietzschea*, str. 330.

mogućom? Je li riječ o pukoj besmislici? Srž tog koncepta kaže otprilike sljedeće: „Djeluj sa sviješću da će se tvoja djela ponavljati čitavu vječnost.“ U takvoj vizuri svaki čovjekov čin dobiva posebnu težinu, jer on treba činiti ono što bi želio da se vječno ponavlja.¹⁶⁸ Zaratustra naglašava da „volja ne može htjeti natrag“¹⁶⁹, stoga je potrebno doći stava koji kaže: „Ali tako ja to hoću! Tako ću ja to htjeti!“¹⁷⁰

Malo tko će držati ovakav koncept uvjerljivim. Možda je linearnu koncepciju vremena u bezbožnom kozmosu suviše teško prihvatiti pa se rješenje traži u krugu, koji nema početka ni kraja? Nije li taj krug, na neki način, obogotvoren?

Tu zapravo vidimo konačni izlaz iz nihilizma, sličan onome kakvog je poznao Grk tragičnog razdoblja. Nietzsche veli da je patnja neizbježna, ali problem ne leži u patnji kao takvoj, već u njenom besmislu. Dajući smisao toj patnji, tako što ju doživljava kao dio vječnog metafizičkog ciklusa, on ne upada u pesimizam slabosti već može čak i patnju dočekati raširenih ruku (*amor fati*).

Kako smo došli do doba (stvarnosti) koje dosta nalikuje onom grčkom iz tragičnog razdoblja, nekako nam se nameće sljedeće pitanje: koja je razlika između nadčovjeka i autentičnog Grka toga razdoblja? Odgovaram: predsokratovac nije morao prevrednovati sve vrijednosti; nije bio suočen sa dekadencijom kolosalnih razmjera. Nadčovjek, s druge strane, svoj identitet gradi upravo prevladavajući strukture dekadencije. Tako da, drugim riječima, iako nadčovjek revitalizira tragične ideale, on ipak svojom snagom daleko nadilazi čovjeka predsokratske epohe.

Završio bih govor o ovoj temi riječima D. Grlića: „Tek kad svijet i čovjek postanu jedno, tek kad 'ontologija' i 'estetika' otpočinu govoriti isto – tj. tek kad se bitak bića predstavi i čovjeku kao vječno vraćanje istog, čovjek *nalazi* i ujedno

¹⁶⁸ Možda sam Nietzsche daje najbolje objašnjenje u *Radosnoj znanosti*: „Kako ti je kada se jednog dana ili noći demon došulja u tvoju najusamljeniju usamljenost i kaže ti: »Ovakav život kakvim sada živiš i kakvim si živio, morat ćeš živjeti još jednom i još bezbroj puta; i u tome ne će biti ničeg novog, nego će ti se morati vratiti svaka bol i svako uživanje i svaka misao i uzdah i sve neizrecivo malo I veliko u tvom životu, i sve istim redom i posljedicom — a isto tako ovaj pauk i ova mjesečina među drvećem, a isto tako ovaj trenutak i ja sam. Vječni pješćani sat postojanja ponovno će se okretati — a i ti sa njim, zrnce prašine od prašine!« Nećeš li se baciti na noge i škrgutati zubima i proklinjati demona, koji je tako govorio? Ili, jesi li jednom doživio silan trenutak, kada bi mu mogao odgovoriti: »Ti si bog i nikad nisam čuo nešto božanskije?« Kada te obuzme ta misao, ona će te, kakav si, preobraziti i možda smrviti; pitanje kod svega i svakog: »Hoćeš li to jednom ili bezbroj puta?« kao najveća težina ležat će na tvom djelovanju! Ili kako bi mogao sebi i svom životu postati dobar, da ništa više ne tražiš, nego poslije tog vječnog potvrđivanja i zapečaćivanja?“ - <https://epdf.pub/queue/vesela-nauka.html>, str. 236.

¹⁶⁹ F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, str. 124.

¹⁷⁰ Isto, str. 125.

nadilazi sebe kao čovjeka. Tek tada on, naime, može prijeći preko mosta, tek tada može lebdjeti iznad stvari i ponora i, svladavajući 'duh težine', plesati, biti umjetnik, igrač, tek tada se može osloboditi duha osvete (jer, u stalnom vraćanju svega, kome bi se i zašto osvećivao?), biti, dakle onaj koji prelazi, biti nadčovjek. Stoga je nadčovjek ime za ljudsko biće koje odgovara samom bitku, tj. vječnom vraćanju istog.“¹⁷¹

¹⁷¹ D. Grlić, *Smisao i sudbina filozofije Friedricha Nietzschea*, str. 329.

ZAKLJUČAK

Ovim radom sam nastojao prikazati Nietzscheovo vrednovanje duha Zapadne civilizacije od njenih početaka pa do (njemu) suvremenoga doba te pokazati izlaz iz duboko ukorijenjene dekadencije, koji se nalazi u nadčovjeku.

U prvom poglavlju sam iznio Nietzscheovu biografiju i naveo koje su glavne poteškoće s kojima se susreće onaj tko ozbiljno pristupi njegovim djelima.

U drugom poglavlju sam ukratko opisao dva vida predsokratike relevantna za srž ovoga rada: Heraklitovu filozofiju te antagonizam dionizijskog i apolonskog principa. Potom sam prešao na govor Sokratu i Euripidu, čija pojava označuje smrt tragičkog razdoblja grčke filozofije. U zadnjem dijelu poglavlja sam dao jezgrovit prikaz poslijesokratske filozofije, promatrane pod vidom udaljavanja od onog tragičkog ideala. To je, zapravo, putanja razvoja filozofije pod vlašću morala.

Treće poglavlje predstavlja iscrpno obrađenu kritiku kršćanstva, kojeg Nietzsche drži najvećim zlom što ga je čovječanstvo vidjelo. Na početku sam iznio Nietzscheov stav o tradicionalnoj metafizici te njegovu misao o podrijetlu onostranog svijeta. Potom sam analizirao dihotomiju Krist-kršćani, kojom Nietzsche želi kazati da je i sam termin „kršćanstvo“ promašen. Podnaslov „Ressentiment“ je ključan u cijelom poglavlju, jer to je riječ koja, po Nietzscheu, označava bit kršćanstva. Tu je posebno važna kritika kršćanskog morala. Na kraju poglavlja govorimo o protuživotnim aspektima kršćanstva.

U četvrtom poglavlju smo analizirali temu Božje smrti. Vidjeli smo njene dvije inačice. Prvu, negativnog predznaka, iz *Radosne znanosti* i drugu, pozitivnog predznaka, koju iznosi Zaratustra. On (Zaratustra) je jasan: Božja smrt je preduvjet za rađanje nadčovjeka.

U zadnjem poglavlju smo se bavili Nietzscheovim konceptom nadčovjeka. Nakon iznošenja temeljnih nadčovjekovih značajki, pružili smo diferencijaciju Nietzsche-Zaratustra-nadčovjek. Potom smo vidjeli tko su i koja je uloga višeg čovjeka i posljednjeg čovjeka. Za sam kraj smo ostavili temu vječnoga povratka jednakog, što je Zaratustrina ključna misao. Na taj način smo se vratili predsokratskom poimanju stvarnosti, kojim smo i započeli razlaganje čitave problematike. Stoga možemo kazati da je i sama struktura ovoga diplomskog rada ostala u duhu Nietzscheove filozofije.

LITERATURA

- BRUN, Jean, *Sokrat*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2007.
- CRESCENZO, Luciano, *Povijest grčke filozofije*, Znanje, Zagreb, 2012.
- FINK, Eugen, *Nietzscheova filozofija*, Znaci, Zagreb, 1981.
- KALIN, Boris, *Povijest filozofije*, Školska knjiga, Zagreb, 2010.
- KASPER, Walter, *Bog Isusa Krista*, Teološki priručnici, Đakovo, 1994.
- KEŠINA, Ivan, *Vjera i nevjera*, Crkva u svijetu, Split, 2018.
- NIETZSCHE, Friedrich, *Tako je govorio Zaratustra*, Naprijed, Zagreb, 1991.
- NIETZSCHE, Friedrich, *Uz genealogiju morala*, AGM, Zagreb, 2004.
- PETERSON, Jordan, *12 pravila za život*, Verbum, Split, 2020.
- VRANIĆ, Šime, *Uvod u Nietzschea*, Znaci, Zagreb, 1980.
- YALOM, Irvin, *Kad je Nietzsche plakao*, Šareni dućan, Koprivnica, 2008.
- ZWEIG, Stefan, *Nietzsche*, Šareni dućan, Koprivnica, 2015.
- ŽUNEC, Ozren, *Suvremena filozofija I.*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.

INTERNETSKI IZVORI

Znanstveni članci:

- BOŠNJAK, Branko, *Teizam i ateizam u formulaciji: 'Bog je mrtav'*, *Obnovljeni život* 39 (1984.), br. 3.-4., <https://hrcak.srce.hr/54452>, (25. 3. 2020)
- DRAGIŠIĆ, Božica & ŠESTAK, Ivan, *Osvrt na umjetničku filozofiju Friedricha Nietzschea*, *Nova prisutnost* 15 (2017), br. 2, <https://hrcak.srce.hr/184980>, (1. 3. 2020.)
- JELKIĆ, Vladimir, *Mediterranski toponimi u Nietzscheovim spisima*, *Filozofska istraživanja* 35 (2015.), br. 1., <https://hrcak.srce.hr/158720>, (16. 3. 2020)
- JELKIĆ, Vladimir & REŠKOVAC, Livija, *Nietzscheovo poimanje života*, *Cris* 13 (2011.), br. 1., <https://hrcak.srce.hr/79798>, (22. 3. 2020)
- KEŠINA, Ivan, *Metafizičnost čovjeka i ontičnost nadčovjeka*, *Crkva u svijetu* 46 (2011.), br. 3, <https://hrcak.srce.hr/file/107413>, (27. 3. 2020.)
- PLATZ, Slavko, *Friedrich Nietzsche o umjetnosti*, *Obnovljeni život* 57 (2002.), br. 1, <https://hrcak.srce.hr/1239>, (29. 2. 2020.)

RABAR, Josip, *Nietzsche kao antikršćanin*, *Obnovljeni život* 35 (1980.), br. 5.-6., <https://hrcak.srce.hr/54961>, (18. 3. 2020)

STANKOVIĆ PEJNOVIĆ, Vesna, *Nietzsche i liberalizam*, *Filozofska istraživanja* 129 (2013.), Sv. 1., <https://hrcak.srce.hr/101695>, (22. 3. 2020)

ŠKULJEVIĆ, Željko, *Nietzsche i/ili predsokratika*, *Filozofska istraživanja* 141 (2016.), Sv. 1., <https://hrcak.srce.hr/165833>, (9. 3. 2020)

ŠURAN, Fulvio, *Sudbina nadčovjeka kao vječni povratak sebi*, *Metodički ogledi* 10 (2003.), br. 1., <https://hrcak.srce.hr/6125>, (15. 3. 2020)

Elektroničke knjige:

<https://epdf.pub/vesela-nauka.html> (7. 3. 2020)

<http://sofiografskaskola.com/wp-content/uploads/2017/10/fridrih-nice-sumrak-idola.pdf> (22. 3. 2020)

<http://sofiografskaskola.com/wp-content/uploads/2017/10/fridrih-nice-ECCE-HOMO.pdf> (20. 3. 2020)

<http://www.matica.hr/media/knjige/povijest-peloponeskog-rata-719/pdf/druga-knjiga-1-64-pocetak-rata-kuga-u-ateni-periklov-posljednji-govor.pdf> (16. 3. 2020)

Ostali izvori:

<https://www.leonardsax.com/Nietzsche.pdf> (2. 3. 2020)

<http://www.thenietzschechannel.com/> (3. 3. 2020)

https://www.delfi.rs/img/artikli/knjige/30/o/delfi_rodjenje_tragedije_fridrih_nice.pdf (5. 3. 2020)

https://www.youtube.com/watch?v=i63_kAw3WmE (8. 3. 2020)